

TUDÓSÍTVÁNY

A PESTI KEGYES TANÍTÓRENDI

NAGY GYMNASIUMRÓL

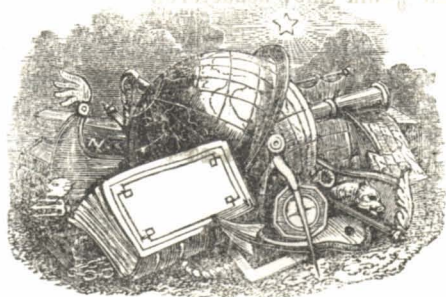
1857|₈-dik TANÉVBEN.

PROGRAMM

des

PESTER OBERGYMNASIUMS

FÜR DAS SCHULJAHR 1857|₈.

PEST, 1858.

NYOMATOTT BEIMEL J. ÉS KOZMA VAZULNÁL.

(Aldunator, a kegyesrendiek épületében.)

T A R T A L O M.

- I. Az írók tanodai jellemzéséről.
- II. Ein Beweis für die Nothwendigkeit einer Offenbarungsmoral. (Fortsetzung.)
- III. Tanári kar.
- IV. A pesti tanárok által 185⁷/₈-dikban kiadott dolgozatok.
- V. Pestvárosi Tanbizottmány.
- VI. Kivonat az 185⁶/₇- és 185⁷/₈-diki Jegyzőkönyvekből.
- VII. Sorozati kivonat az 185⁷/₈-dik tanév első felében.
- VIII. Érettségi vizsgálatok.
- IX. Kötelezett és nem kötelezett tantárgyak.
- X. Előadott tantárgyak vázlata.
- XI. Kidolgozási föladatak.
- XII. Vallási ügy.
- XIII. Fegyelmi ügy.
- XIV. Tanodai szerelvények és segédszerek.
- XV. Jótékonyági rovat.
- XVI. Kivonat az 185⁷/₈-dik tanévben érkezett Intézkönyvekből.
- XVII. Jelentés az 185⁸/₉-dik tanév kezdetéről.

I.

Az írók tanodai jellemzéséről.

1. Az írók jellemzése is azon eszközökhöz sorozandó, melyek által iskoláinkban a nevelés főcéljának megvalósítása biztosan előmozdíthatatik. E biztosság azonban bizonyos föltétektől függ, melyek több pontra nézve különböztetvén egymástól, a megvalósítás menetében is többféle különbséget okozhatnak. Innen azután amaz előre ki nem számítható viszonyok szövődése, melyeknek irányában úgy köteles mégis a tanár intézkedni: hogy az előfordult különbségek miatt a nevelési főcél elemeinek megvalósítása természetlenné ne válhassék. Mihez a többi szükséglet között a már érintett biztossági föltétek összetartó ismerése is okvetetlenül megkívántatik.

Hiába hozatnék föl ezen összetartó ismerés okvetetlensége ellen a tanárba helyezendő bizodalom. Igaz, hogy a nevelés főcéljában foglalt elemek megvalósításakor a tanár föltaláló elméje és akaratú gyorsasága sokat változtathat az ügy menetén; fontosabb hely mégis a tanoda, hogysem ott a kívánt ügykezelés a bizonytalan rögtönözésre bizathatnék. Be fog pedig a bizonytalan rögtönözés mindenkor állani, valahányszor a biztossági föltétek ismerése maga sincs kellőleg megalapítva. Az ok, mely e dolog érdekében határoz, nagyon közel van. A még oly gondos tanár változtató elméjének és akaratának tulajdonai sincsenek a már említett biztosság föltéteinek határain kívül: ama tulajdonok is csak úgy mozdíthatják elő a tanodának ohajtott eredményét, ha a többi alaposan megismert föltétellel öszhangzólag működnek. A ki ezt tagadná, az a nevelési pályának is életírányt adó természet örök rendével akarna kikötni.

Önmagával ellenkeznék bizonyára bármily törekedés, mely a nevelés főcélját a természeti okviszonyosság határai között akarná megvalósítani, de a nélkül, hogy az ott sehol és soha ki nem kerülhető föltétekhez alkalmazkodnék. Mit használ az elvetett magnak önmagában épsége, ha a magvető, hivatásának teljesítésekor, épen azon földi és időjárású föltétekre nem ügyelt, melyek nélkül a mag természet szerű fejlődésnek sem indulhat? Semmit! mondja rá a tapasztalás. És mivel attól, a min a mindenség megcsorbíthatatlan összefüggése sarkallik, a szabadságot érvényesítő szellem világa sem ment: fonakúl cselekednék az, a ki e világnak valamelyik ügykörében az okatlanság divatozását erőszakolná. Az ilyenmő természetlenség magával hordja már saját vesztének kórányagát: azért kell tőle a nevelési pályán is szünet nélkül óvakodnunk. Megjegyzendő azonban, hogy itt az okatlanság nemcsak akkor áll elő, ha az ohajtott eredmény által szükségelt föltétek hiányoznak; hanem akkor is, ha a meglevők ténykedési állása fogyatkozott. Fogyatkozott pedig mindig, valahányszor azok vagy egymást kölcsönösen elő nem segítik, vagy együttvéve az ohajtott eredményhez képest aránytalanok.

2. Fonakúl cselekednék tehát az is, a ki tanodáinkban a nevelés főcélját az írók jellemzésével biztosan akarná megvalósítani, de a nélkül, hogy az ahhoz szükséges föltéteknek működését öszhangzásban tartaná. A mit az ilyen egyik kezével építene, azt a másikkal előbb-utóbb lerontaná. Így látjuk ezt például azoknál, kik tanítványaiktól az ásvány- növény- és állatországbeli tárgyak megkülönböztető, világos ismer-

retét követelik, de a nélkül, hogy ők akkor, midőn ama tárgyról értekeztek, a megkülönböztető, világos ismeretnek alapját akár természeti példányok, akár szemléltető ábrázolatok segédelmével megvetették volna. A pusztá szóhadonázásnak eredménye sem lehet más, mint elmebeli pusztaság. Így látjuk ezt azon szüléknél is, kik magzataiktól az illemesség, erkölcsösség, meg a vallásosság törvényeinek őszinte, pontos teljesítését szigorúan megkivánják; de a nélkül, hogy ők ama törvények és az azokhoz őszintén szítók iránt akár beszédben akár leltben kellő tiszteletet mutatnának. Lehetséges-e aztán, hogy az ily fonáság boldogtalánító meghasonlást ne idézzen elő a lélekben?

Szomorítók valóban az ilynemű fonáság következményei: azért van, hogy az ellene törekedők sohasem hiányoztak. Vannak, kik ezen nevelési fonáság megindásodhatása ellen a megvalósítandó cél egységének folytonos szemmel-tartását, mások, kik főleg a külön is, egységben is fölfogott eszközök eszélyes alkalmazását szokták ajánlani. És igazuk van; mert a célnak folytonos szemmel-tartása, meg az eszközök eszélyes alkalmazása nélkül dugába dől bármily törekedés ama fonáság ellen. Igazuk van tehát. Ámde mivel különösen a tanoda nem akarminő, hanem biztos hatású törekvést igényel: az ajánlottakon fölül itt még ama föltételek egyenkénti és egységbeni felfogása is szükséges, melyek nélkül az eszközök eszélyes alkalmazása végre nem hajtható.

Három egység jön érintve: a cél, az eszközök és a föltételek. Követelmény a tanodában, hogy a tanár által mindegyik alaposan meg legyen ismervé. Nem gondolható egyén, kiben ott a követelmény igazsága és helyszerűsége ellen kétely támadhasson. Találkozunk mégis egy ponttal, melyet, az iránta felhozható tévovázás tekintetéből, nem hagyhatunk itt akadálytörő megemlítés nélkül. E pont az egységeknek belső és külső viszonya. A belső által mindenik önmagára, a külső által pedig egymásra szoktak viszonyíttatni. Akármelyik egység legyen felfogva, már magában véve is, több, egymásra különbözőleg viszonyító elemből áll: azért merül föl olykor annyi nehézség, melyek miatt sokan a legjobb szándék mellett sem tudnak a kérdés alatti egységek áthatásával boldogulni. Ugyanezt látjuk akkor is, midőn az egységek egymáshoz viszonya tárgyalatik. Majd ennek, majd amannak adatik elsőség a többi fölött; világos mind a mellett, hogy azon tulajdonság, mely a nevelés egész folyamtlásán keresztül a többi fölött halározó erővel bír, nem az eszközök, sem nem a föltételek egységben, hanem a nevelés főczéljában keresendő.

Minek következtében akár mikor és akár hol működjék a nevelő, a nevelés főczéljáról soha meg ne feledkezzék. A társasági viszonyok különbözéséhez képest tűzhet ugyan ki magának okszerű megvalósítás végett különleges céllokat is; de az ily céllok, a kedvökért fölhasznált eszközök és foganatba vett föltételek együtt, mindig őszhangzásban legyenek a főczél elemeivel. Sohasem is lehetne a növendék valamely társadalmi osztálynak javára és dízére, ha az, mint ember, az emberi rendeltetésnek igazán meg nem felel. Minél fogva minden fölhasználható segélyszakra nézve ugy intézkedjék a nevelő: hogy a gondjára bizott növendéket rendeltetészerűleg fejleszthesse. Vagy részletesebben szólva, minden, iránylagosan foganatosítható föltét alatt ugy tartozik a nevelő munkálkodni: hogy a növendéket tanítva rendeltetészerű ismeretekkel, művelve rendeltetészerű készségekkel és őszszerűleg nevelve rendeltetészerű tökélyekkel biztosan elláthassa.

3. Az imént előadottakban ki valának immár ama vezérpontok is mutatva, melyek az írókat jellemző tanárra nézve is kötelezők. Mondottaink szerint a jellemzés csupán eszköz, mely által a tanodai föltételek foganatosítása mellett, a nevelés főczélját akarjuk biztosan megvalósítani: azért van, hogy ott az általános célszerűségben foglalkozott ügykezelés soha sincs veszélyeztető tévfogások nélkül. Eredetöket ezen tévfogások a hivatás körébeni tájékozatlanságtól veszik, mely, a vele mindig együttjáró egyoldalúságok miatt, alig lehetne valahol ferditőbb, mint a gymnasiumi osztályokban, hol a nevelési főczél mellett különleges cél az ifjuság egyetemcs képzettsége.

Ez is oly pont, melyet a biztos haladás ösvényének fölthalálhatása végett, föl kell egykissé világosítanunk. Vannak, kik az ifjuságban eszközzendő egyetemcs képzettséget azonogyné tartván a nevelés főczéljával elértnék vélik azt, a mi tanodáinkban az írók jellemzésével elérendő, mihelyt általa az egyetemcs képzettséget némileg előmozdították. Annál inkább megrovandó vélemény, mert túlhajtott követelésre is nyújtott már alkalmat. A nevelés főczélja, vagyis az egyénekben rendeltetészerűen megvalósítandó neveltség eszméje, valamint másutt, ugy a tanodákban is csak fokonkint fejleszthetik. E fokok egyike viseli az „egyetemcs képzettség“ nevé. Oly fok tehát ez a főczél fejleményei között, mely nem fog ugyan soha becs

nélkül szükkölni, de az csak viszonylagos lehet. Sőt e viszonylagos beccsel is csak azért bír, mert éltető tartalmát a benne fokszerűleg kialakított főcél elemei teszik. Minek következtében akár tanítson, akár műveljen, akár özszerűleg neveljen a tanár, mindig ama fejlettségi fok tartalmi és alaki tulajdonaihoz alkalmazkodjék, melyhez az ifjuság a nevelés főcéljának irányában már eljutott. Ha nem teszi, belsükségűleg meghatározott alap nélkül levén, azon szemfényvesztőhöz hasonlítandó, ki forgatag ügyessége által okoz pillanatnyi hatást, de maradandó becsű eredményt legkevesebbé sem. És így mivel az egyetemes képzettség a nevelés főcéljának gazdagságát ki nem merítheti: okszerűlten azon vélemény, mely a gymnasiumi fejlesztéstől azt követeli, hogy a növendéket valamennyi oldalról kialakítottá tegye.

Ezt ő nem teszi, a természeti okviszonyoságnál fogva nem is teheti. Elég tőle, ha a mindig szem előtt tartandó nevelési főcéljának és az egyetemes képzettségnek egymásrai viszonyításakor azon pontot folyvást érvényesíti, mely, minden élettelenítő egyoldalúságtól ment levén, a lételemeiben öszhangzó haladást biztosan elősegíti. Ha ezt a tanár egyéb alkalommal is, de különösen az írók jellemzésekor teszi, az egyetemes képzettség fejlesztése által a főcél és a főcél fejlesztése által az egyetemes képzettséget is elő fogja mozdítani. Ez az, a mit tőle méltán lehet követelni.

4. Ezeknek, mint útmutató előléteknél alkalmaslag fölemlítése után itt az író, tanítvány és a tanár közötti viszony vonhatja különösen magához a figyelmet. Az író czélszerűleg jellemzendő; a tanítvány rendeltetésszerűleg fejlesztendő; a kettőnek egymással közvetítése és a közvetítés által előhozott benső egysültségnek rendeltetésszerű megállandósítása pedig a tanár kötelessége. Az ő működése az íróra szintugy kiterjed, mint a tanítványra; de más célból és másféleképen terjed ki az íróra, mint a tanítványra: kipuhatólandó tehát az ok, mely ama különbséget szükségesli.

Az író, midőn irt, saját szellemének birományait a szokásos jelek segédelmével azért hozta napfényre, hogy azokat mások, a közöttük létező közösségnél fogva, öntudatosan elsajátítsák. Ezen mások közé tartozónak tekintetik a gymnasiumi növendék is. Közülte és az író között is létezik ugyan már a szellemi közösség; ámde mivel e közösség, elvontan véve, a szellemi birományok elsajátíthatásának nem egyedüli föltéte, hanem ahhoz még az elsajátító szellemének bizonyos fejlettségi fok is szükséges: látható, miszerint a tanítvány a birt közösség mellett sem képes mindig és mindenben az író szellemi birományait elsajátítani. És a tanodai szerkezetnél fogva mégis tartozik azokat elsajátítani; mert e nélkül a gymnasium sem az egyetemes képzettséget sem ebben és ez által a nevelés főcélját több oldalról biztosan elő nem mozdíthatná. De hogyan, ha egyszer amaz elsajátításra a tanodai növendék nem képes? Azért van a tanár, hogy őt előbb arra képesítse, azután meg a már kellőleg képesítettet a mindenképi elsajátítás nemében kalauzolja. Ezen kalauzolásnak módjai közé tartozik az írók jellemzése is.

Hogy azonban a tanár a jellemzést eredménydusan vagy is úgy teljesíthesse, a mint azt a tanoda szükségesli, minden más előtt bizonyos föltételeknek birtoklására kell törekednie.

Ilyen föltét a) a kezelési sokoldalúság. Szüksége nagyon világos. Valamint általában bármily tárgyat, úgy a jellemzendő író is többféle viszonyba helyezhetni, melyek azután, az érvényesített szempontokhoz képest, többféle ítéllehozásra szolgálnak alkalomul. Teheti ugyan a jellemző, hogy a viszonyok közül most ez, majd amaz legyen inkább kiemelve; vigyáznia kell mind a mellett, nehogy épen azoktól vonja el a nyomozó figyelmet, melyek ismerése nélkül az író szellemi életfolyásának bensőleges átélhetése meg sem kísérelhetnék. Nagy ok miatt iktatjuk ide a „bensőleges“ szót. Azon tulajdont, mely nélkül az író életének utánzatos fölfogása nem lehetne más, mint száraz, nyomatékalan elmefuttatás, egyedül e szó által véljük itt kifejezhetőnek. Az sem elég a valódi átéléshez, hogy csak a tanár legyen az író életviszonyainak tartalmától áthatva, hanem azonfölül még az is szükséges, hogy ama tartalmat ő is valamennyi oldalról áthassa. Mit is érne az adott tartalomtól szenvedőleges áthatottság, ha ő annak elemein öncselekvőleg úgy át nem hatott, hogy azokat a tanoda szükségéhez képest bármikor különböző alakokban és biztosan föl tudja használni.

Ilyen föltét b) a hivatáskörbeni öntudatosság. Parancsolja ugyanis a közös érdek, hogy az ifjuság fogékonyága a vele közlendők, öncselekvősége pedig a vele már közlöttek irányában kedvező állapotba legyen hozva. A közlendők elsajátíthatása a szellemi elfogulatlanságot, az elsajátítottak rendes megszilárdíthatása meg az öncselekvőségnek szabadabb mozgását teszi föl: azon kell tehát a tanárnak lennie, hogy fog-

lalkodásakor a szétágazóbb eredményezhetésnek alapját mind fogékonysági, mind öncselekvőségi tekintetben jól megvesse. Lehetetlen azonban ezt tennie, ha előbb saját fogékonyságának és öncselekvőségének fokony-kénti kiművelését úgy nem kezelte: hogy az ezen kezeléskor végrehajtott működéseket az ifjúság fogékonyságának és öncselekvőségének művelése alatt is célirányosan végre tudja hajtani. Hogy ennek mellőzhetően föltétle a hivatáskörbeni öntudatosság, magától értetik.

Ilyen föltét c) az általában vett írónak és az írói hivatásnak igaz ismerete. Az úgy is többféleképpen elfoglalt fiatal lélek csak oly tárgynak szokott igazán megnyitni a tanodában, mely őt némi érdekeltségi állapottal kecsegteti. És mivel ő, magára hagyottan, a tárgynak épen azon oldalait nem képes mindig a többiek sorából kiszemelni, melyek az érdekeltség előzendítésére és ugyanannak fokozatos megőregbtetésére kívánólólag szolgálnak: ismét a tanár az, a ki mindent el tartozik követni, a mi csak a kívánt érdekeltség ügyében jőzanul elkövethető. Melyik legyen tulajdonképen az a fogalom, melynek hatályosságával a szándékolt érdekeltség fogatosítása megkísértendő, a mondottak után nem nehéz kitalálni. Mihelyt a növendék az elsajátítandó szellemi birományok iránt figyelemre buzdúl, azon egyén iránt sem leend közönyös, a kinek elméjében a méltányolt birományok szerkezdtek. Ki ő? hogyan jutott ama birományokhoz? mit akart nyilvánításukkal? ezek és az ezekkel határos kérdések önkénytelenül is elő fognak tolaodni. Ha pedig már némi várakozással párosultan követelő alakot is öltöttek, a tanárhoz illik oda törekeodni, hogy a kérdező meg is nyugosztaltassék. De hogyan, ha előbb a tanár az írónak és az írói hivatásnak fogalmával tisztába nem jött? Hogy tisztába jőjön, arra őt az íróvali rokonság, következőleg önmagának alaposabb megismerése is folyvást sürgetendi. De mi tehát sajátképen az író?

5. Széltében hallhatók e kitételek: korszellem, nemzeti szellem, egyéni szellem, melyeket nyomon követnek ezek is: korszerűség, nemzetiség, egyéniség. Azonnal meglátszik rajtok, hogy a közös mellett mindenik el van látva valami különössel is. Tartalomra nézve legszegényebbnek tartják a kor-, gazdagabbnak a nemzeti, leggazdagabbnak az egyéni szellemet; mert ez a maga sajátóságán fölül amazokat is magában foglalja. Vannak írók, kiknek munkáiban a kor-, mások, kikéiben a nemzeti, mások, kiknél az egyéni szellem uralkodik. Ez nem úgy értendő, mintha valamelyik írónál a három közül egyik teljesen hiányoznék; találkozzunk mindenikkel, hanem az egyikkel közvetlenül, a többivel közvetve. Olykor, magának az írónak nyilatkozatai miatt, fölötte nehéz megmondani: vajon az, a mi nála határozólag lép föl a többi fölött, a kor-nak általában vagy csak némely nemzetnek szelleme-e. Sőt olykor az írók saját szellemök különöségeit szeretik a koréval vagy a nemzetével azonosítani. A korszellemben az emberiség valamely fejlettségi fokának bizonyos iránya, a nemzeti szellemben valamely nemzetnek őt minden más nemzetől megkülönböztető jellege, az egyéni szellemben pedig valamely egyénnek saját szerű érzési, elmejárási és cselekvési módja szokott megnyilatkozni. És mivel az egyén nemcsak a nemzetnek, melyhez közvetlenül tartozik, hanem az emberiségnek is tagja; világos az ok, mely miatt az egyéni szellem tartalmában a kor- és nemzeti szellem tartalma is, kisebb vagy nagyobb tisztasággal ugyan, de valamiképen mégis vissza van tükrözve.

Továbbá az emberi szellem szükségképi viszonyban áll a természettel, az emberiséggel és az istennel: akármily tartalmat fejtsen tehát elő magából, az vagy a természetre vagy az emberiségre vagy az istenségre fog vonatkozni. Ezen tartalom, a maga teljességében gondolva, az általán eszméjében szokott fölfo-gatni, mely azután önmagának életfejlését a szép, igaz és jó eszméin keresztül valósítja magát. Következőleg akármily legyen az, a mit az emberiségi, nemzeti vagy egyéni szellem a művészet, tudomány meg a közélet polgáratni vagy vallási mozgalmak között valódi tartalom gyanánt előfejt, az mind vagy a szép vagy az igaz vagy a jó eszméinek sokalakú fejlesztkedése által hozatik elő.

6. Azok, kik az iménti eszméket tudatilag is birtokolják és az így birtokoltak ismeret alakjában terjesztésén, megszilárdításán és fejlesztő tökélyesítésén fáradoznak, közönségesen tudósoknak neveztetnek. A mint azután a tudós közvetlenül az egyéni, közvetve a nemzeti és emberiségi szellemre élő szóval vagy írás által hat, a szerint tanárnak vagy írónak ismertetik. Olykor e két szerep ugyanazon egyénben is összpontosul. Viszonyainkat tekintve, czélszerűbbnek látszik e helyen, ha az ide vonatkozókat egy oly férfúnak szavaival adjuk, a ki a dolognak eleve nére szokott tapintani. E férfiú Fichte J. H., ki — Werke VI. Bd. 428—429. — így ír: „Neben denjenigen Besitzern der Ideen, deren Geschäft es ist, durch Leitung der menschlichen Angelegenheiten die Idee unmittelbar in das Leben einzuführen, giebt es noch eine zweite Gattung; die eigentlich und vorzugsweise also genannten Gelehrten, welche die Idee zunächst darstellen im Begriffe; und deren Beruf es ist die Ueberzeugung, dass es überhaupt eine göttliche, dem Menschen zugäng-

liche Idee gebe , zu erhalten , diese Idee immerfort zur höheren Klarheit und Bestimmtheit zur erheben , und sie in diese sich stets verjüngenden und verklärenden Gestalt von Geschlecht zu Geschlecht fortzupflanzen.

Dieser letztere Beruf theilt sich wiederum in zwei andere , ihrem nächsten Zweck und den Regeln ihrer Ausführung nach sehr verschiedene Geschäfte. Entweder nemlich sollen nur erst die Gemüther der Menschen zur Empfänglichkeit für die Idee herausgebildet werden , oder die Idee selber soll in einer bestimmten Gestalt für die zu ihrer Erfassung schon hinlänglich Gebildeten niedergelegt werden. Das erste Geschäft hat zu seinem nächsten und unmittelbaren Gegenstande bestimmte Menschen ; der Gebrauch , der in derselben von der Idee gemacht wird , ist lediglich das Mittel , eben diese Menschen , als den nächsten Zweck , also zu bilden , dass sie fähig werden , selbstständig und durch sich die Idee zu erfassen. Es folget , dass im diesen Geschäfte Rücksicht auf die zu bildenden Menschen , der Standpunct ihrer Bildung und ihre Bildsamkeit überhaupt genommen werden muss ; und das ein Wirken in diesem Fache Werth hat , nur , inwiefern es gerade auf diejenigen passet , auf die es berechnet ist , und auf keine anderen. Das zweite hat zum Gegenstande unmittelbar die Idee und die Bildung und Gestaltung derselben in einem Begriffe , und nimmt durchaus keine Rücksicht auf irgend eine subjective Beschaffenheit und Bildsamkeit der Menschen ; es hat dieses Geschäft überhaupt keinen in Gesichte , als ganz bestimmt denjenigen , welcher fähig ist , die Idee in dieser ihr gegebenen Gestalt zu fassen ; sein Werk selber setzt und bestimmt durch sich selbst den Empfänger , und dieses Werk ist eben für denjenigen , der es fassen kann. Der erstere Zweck wird am besten und schicklichsten erreicht durch mündliche Vorträge der Gelehrten Erzieher ; der zweite durch gelehrte Schriften.“

7. E nyomatékos idézet szerint a hivatását teljesítő tanár sokkal több viszonyra tartozik ügyelni, mint az író. Egyik sincs, nem is lehet szükségképi függés nélkül, de míg az író csupán az eszmétől függ, addig a tanárt a tanítványok fokminősége is korlátozza. Az író, mint író, egyedül a történetileg kifejtett és általa bizonyos alakban áthatott eszme vezérli. Az, hogy ezen alak annál tökélyesebb, minél tárgyyszerűbb, nem szorúlhat itt bővebb fejtegetésre. A hivatásos írónál az alaki tárgyyszerűség szükségképi sajátosság: azért van, hogy ő munkájában csak oly egyénekhez szól, kik a tárgyyszerű felfogásra képesek. Azokhoz, kik részint a bennök megrögzött egyoldalúságok, részint a külső viszonyok léhító nyomasztékai miatt, nem képesek, a hivatásos, vagy is a minden mellékczettől ment író legkevesebbé sem tartozik alkalmazkodni. Sokkal szentebb előtte saját hivatásának méltósága és az örök eszmék élethalakbani fejlődése, hogysem annak belszükségüleg mozgó fokait az értelmi fogyatkozottság vagy bármily sekélyesség okáért föl tudná áldozni.

Egészen mások a tanár viszonyai. Az ő hatásköre ki van jeelve. Neki, hogy célhoz érjen, hatnia kell az egész körre. Hatnia kell tehát valamennyi egyénre még akkor is, midőn a tanítványok és a tárgyalás végett kiválasztott író között közvetlenül foglalkodik. Mivel azonban a tanodán belül csak a biztos hatás ajánlható: hatnia kell oly módszer által, mely nemcsak magában véve igaz, hanem világosan meg is ismert alap nélkül soha ne szűkölködjék.

Az itt érintett pontnál is elágazók a vélemények. Némelyek az írók jellemzését a nevelés főcéljára nézve biztos, mások nem-biztos eszköznek tartják. Abban megegyeznek, hogy az említett alap nem lehet más, mint az írók és tanítványok között igazán fennálló szellemi közösség; ámde mihelyt annak fölfogásáról és megismeréséről van szó, azonnal eltérnek egymástól. Az is tény mind a két fél előtt, hogy a tanodában, hol a tanuló képzelmi csapongása miatt sem képes még a tisztán tárgyi fölfogásra, minden tanulmánynál elötolakodnak az egyéni esellegeesség; ámde mihelyt az innen folyó következmények érintetnek meg, azonnal ismét előáll a különködés.

Az egyik fél a közös alap fölfogásának alanyi sokféleségét tartván szem előtt, nem talál mozzanatot, melyen a szükségelt biztosság nyugodhatnék. Ha pedig, így végzi azután okoskodását, ha pedig az író jellemzése alanyilag biztossító alap nélkül szűkölködik, hol marad akkor az egyetemes képzettség meg a nevelési főcél irányában ohajtott eredmény? A másik fél behatóbban lát a dologhoz. E szerint igaz, hogy valódi alap nélkül az írók jellemzése sem lehet biztos eredményű; igaz, hogy ezen alap nem lehet más, mint a szellemi közösség; az is igaz, hogy ennek fölfogása sokféle lehet; de azért nem véli következtethetőnek, hogy az a szellemi közösség, mint valódi alap, épen ne legyen fogalamba vehető. Megengedi tehát e fél, hogy a tanodában ezen alapnak közvetített fölfogása mindig különböző; de tagadja, hogy az ohajtott eredmény a fölfogás mindenképi alaposságát szükségelné. Hiszen, így szól a többi között, az előhozandó ered-

ménynek minősége is a tanítványok fejlettségi fokának minőségétől függend: okatlanságot erőszakol tehát az, a ki az elvontan vett eredmény miatt a szellemi közösségnek, mint tetteleg fölfogott alapnak, mindenképi azonosságát követeli. A tetteleg fölfogott, nem elvontan vett, alapnak mindenképi azonosságáról a tanodában szó sem lehet. Elég ott az ohajtott eredményhez, ha a növendék a közte és az író között fennálló szellemi közösséget úgy fogta föl, a hogyan arra a tehetségeket mozgásba hozó tanár által képesítve lön.

De mi az, tudakolhatnók itt az utóbb ítétek elfogadása után, mi az, a mi által a tanár a tanítványok tehetségeit mozgásba hozhatja?

8. Mondottaink szerint a tanár az írók jellemzésével is az egyetemes képzettséget és ezáltal a nevelés főczélját akarja biztosan előmozdítani. Az „is“ szócska minden más előtt mutatja, hogy a kijelöltek előmozdítása nemcsak a jellemzést, hanem az iskolában előadalmi szokott többi tantárgynak kezelését is határve-tőleg irányosítja. Nem is lehetne a kezelés igazán természetszerű, ha úgy nem mozog, hogy a tantárgyak a közös eredmény előhozásában ne csak ne gátolják egymást, hanem tetteleg elő is segítsék. A „biztosan“ szó meg azt jelenti: hogy a jellemzési mozgás mindig alkalmazandó legyen a tanodában ki nem kerülhető fölté-tekhez, melyek között különösen méltánylandó a tanítványok fejlettségi foka és minősége. Töménytelen akadályljal jár ugyan e méltányolásnak tisztán tárgyilagos érvényesítése, ámde mihelyt az egész foglalkodás alapja kellőleg át van értve, még sem lehetetlen valamennyi oldalról. Azon alapot, melyen az egész foglalkodás sikeressége nyugvandik, a szellemi közösségben találtuk föl. E közösséget azonban nem abstracte, hanem életfejlésének alakjain keresztül nyomozva kell fölfogni. Ha az ilyenmü fölfogás annak rende szerint vég-re nem hajtatott, hiányossá lesz minden törekedés az ohajtott eredmény felé.

Az író, midőn irt, saját szellemi életének bizonyos fokát tükrözte le műveiben: következőleg akár-melyik eszme körében mozgott, műve mind tartalmi mind alaki tekintetben csak olyanná lett, a minővé lehetett. De nem lehetett volna-e Horatius egyikét odája tökélyesebb is? Lehetett volna abstracte véve, de nem tekintve azon szellemi fejlsfokot és állapotot, melyben a költő épen akkor volt, midőn az odát irta. A mint különbözők a szellemi fejlsfokok és állapotok, melyekben létezve az író magát letükrözte, a szerint különbözök a művek tulajdonai is. Sőt olykor ugyanazon műnek részeiből is látható, hogy némelyek különös előszeretettel voltak tárgyalva. Van mégis egy tulajdon, mely az írónak valamennyi művén föltelszik. Ez az őt minden más írótól megkülönböztető egyéni sajátság. És ez nem is lehet másképp; mert akármily tárgyra vonatkozó művet alkosson, az, a mi a művet művé teszi, nem lehet más, mint az ő egyéni fölfogásának tükrözmenye. Továbbá mivel az író, a már mondottak szerint nemcsak nemzetének, hanem az emberiségnek is oly tagja, ki a többivel részint közvetlen, részint közvetelt összefüggésben áll: tartalmi mozzanatok gya-nánt fordulandnak elő műveiben ama birományok is, melyeket magának a nemzet és az emberiség fejlem-neyei közöl elsajátított.

Három oldalát tükrözi tehát vissza művei által az író saját belső életének: a) az egyetemlegest, melyhez mindaz sorozandó, a mi általa a nemzet és az emberiség szellemének fejleményei közöl el lön sa-játítva; b) az egyedlegest, melynek határai közé az tartozik, a mit az író önmagából saját szerüleg előfejtett; végre c) a kettő egységét, melyben az előbbiek közöl egyik sem hiányzik ugyan, ama súlypont még is, mely ezen özszerű oldalt hatályosítja, majd az első, majd a második oldalról szokott kölcsönöztetni. Ezek iránt a tanárnak mindenképp eligazodottnak kell lennie. Oda kell azonfölül még törekednie, hogy a tanítványok az író belső életének önmagukbani átélhetésére is képesekké legyenek. Ilyenné őket az író műveinek czélirányos tárgyalása, vagyis azok taglalása, magyarázása és becslelése teendi.

Mivel pedig az író saját szellemi birományainak megszerzését, megszilárdítását és tökélyezését a hatalmatól nem mindig függő külső életviszonyok között csak így vagy amúgy mozogva létesíthette: világos-miszerint az író belső életének átélhetéséhez a külső életoldalak ismerése szükségképi föltét. Ezen ismerés-nek megszerzését egyedül a tanítványokra bízni nem lehet, mert ahhoz az övékénél szabályozottabb készült-ség kívántatik. De nem is tanácsos; mert akkor a tanár soha nem tehetné föl biztosan, hogy a kérdés alatti ismerés olyan-e, minőt a sikeresítendő műtárgyalás mind alakjára mind tartalmára nézve szükségel. Amaz ismeréshez tehát a tanítványok csak úgy juthatnak, ha előttük a tanár az író külső életének rajzát tulajdon irányához hűven ecsetelendi.

Nincs azonban még itt a dolognak vége; mert ha én az élet külső és belső oldalát elszigetelten vagy is a nélkül fogom föl, hogy egymást kölcsönösen kiegészítenék, épen azon egységi pontnak leszek hiával, melyen az egésznek átérthetése sarkallik. Ezen egységi pont az író személyisége. Hogy ennek minden fejlődés-fokon átszövődő számai annál biztosabban kifejezhetőek, az egymást föltételező oldalakat olyszerű folyamatban kell a szellem elé állítanom, minőn keresztül az író szelleme magát olyanná tevő, minővé valódiilag vált. Ezt tükrözi vissza a jellemzés.

Ezek után ítélve háromban öszpontosúl az, a mi teljesítendő: α) az író életének rajzolásában; β) az író műveinek tárgyalásában; és γ) az író jellemzésében. Az első és második pont a mozgásba hozott tehetségeket képesíti; a harmadik a már képesítetteket a nevelés főcéljának irányában előbbre viszi. Mindenik fontos a maga nemében.

9. Különösen az élet külső oldalainak rajzolásakor azon viszonyokra legyen gond, melyek a belső életfokok előfejtésére kiváló befolyással voltak. Ezek kétfélek lehetnek. Némelyekbe közülük mintegy kénytelen sodortatott be az író, másokra ő adhatott alkalmat. Akármelyik eset forduljon elő, a szellem öncselekvőségi és szenvedőlegességi tulajdonainak kipuhatolhatása végett szorgosan átnyomozandók. Sőt azok se maradjanak kiemelés nélkül, melyek között az író elmejárása, kedélyi hangulata és cselekvési módja szándékolatlanul is elővillant. Szóval, akármű legyen az a külső élet folyásában, a minék alkalmilagos fölemlítését a tanoda, részint valamely jó iránynak megállapíthatása, részint valamely rosznak kiiríthatása végett, szükségesli: mindig oly eszköznek tekintendő, mely okszerű fölhasználás mellett célhoz vezethet.

A művek tárgyalása még nagyobb gondot igényel. Azt, hogy az író valamennyi műve hasonló részletességgel tárgyalassék, a tanórák szűk volta sem engedi. De sokszor az nem is tanácsos. Innen a kiválasztás szüksége, melynél azonban vajmi nehéz a kellő eligazodás. Két szempont merülhet föl: a jellemzés teljessége, meg a tanoda szükségai. Az adandó jellemzés teljessége azt kívánná, hogy az író szellemének valamennyi nyilatkozománya tüzetesen át legyen érve; a tanodai viszonyok szerint ellenben a kiválasztás a kiszabott időhöz és a szükségekhez mérendő. Legajánlhatóbb itt is a közép út. Választassanak ugyan is ki némely művek a mindenkép teljes, mások ellenben a csupán oly tárgyalás kedvéért, minőt az alkalmilag fölmerülő szükségek sürgetnek. Ha valahol, itt függ sok a tanári tapintattól. Nem elég itt, hogy a választott művek az író jellemzésekor biztos támaszpontokul szolgáljanak; az sem elég, hogy egyedül a tanoda közvetlen szükségére vonatkozzanak. Amott a jellemzés teljességének a tanoda közvetlen szükségai, emitt a közvetlen szükségeknek a jellemzés teljessége eshetnék áldozatul. Az egyik eset épen úgy árthat az egyetemes képzettséget és a nevelési főcélzt mindig szem előtt lebegtető föladatnak, mint a másik. Akként kezelendő tehát a kiválasztás, hogy egyfelül a jellemzés adhatása, másfelül meg a szükségek kielégíthetése végett tárgyalat művek ne csak el ne fojtsák az adandó jellemzés utáni vágyat, hanem azt egyesületen gerjesszék.

10. Itt áll be a már annyiszor említett jellemzés időszaka. Fontos egy időszak, azért van, hogy ama gondosság, mely rá fordítandó, az előbbiekre fordítottnál jóval nagyobb. Az ügy állása hozza ezt úgy magával. A jellemzés az előbbieknél nemcsak magasabb, hanem mind tartalom, mind alakra nézve gazdagabb működés is. Szembetűnőleg mutatja ezt a viszony, mely közöttük valódiilag fennáll. Az előbbi működések nem önmagukért, hanem a jellemzés adhatásaért voltak annyi gonddal társasítva: olyas valamit foglal tehát a jellemzés magában, a mi az író életrajzolás és műveinek tárgyalása nélkül úgy, a hogyan azt a gymnasiumi rendeltetészerűség parancsolja, meg nem érvényesíthetnék. Ha pedig ez úgy van, akkor a jellemzés az életrajzolás és a műtárgyalás folyamatásakor is benne létkedett már mindenik mozzanatban, melyen keresztül ő a lehetőségből a tetteges valóság felé haladott. Itt sem lehet azonban mindent a tanárra róni. A tanár ugyan mind az életrajzolásnak, mind a műtárgyalásnak végrehajtója, következőleg ő a jellemzés előhaladásának is tényezője; csatlakoznék mindazáltal, a ki a haladás menetét egyedül a tanár önkényének tulajdonítaná. Mi e helyen a haladás menetének valódi tényezője gyanánt az önmagát saját közösségében öntudatosan fölfogó emberi szellemet mutatjuk föl. Csak a szellemi közösség okozhatja, hogy a fiatalság az életrajzolás és a műtárgyalás alatt érdekeltégi állapotba jött; csak neki köszönhető, hogy ama működések tartásakor a fiatal szellem többféle tagonkénti elfogadása után érezni kezdé, hogy az elfogadottak hiányosak. Innen az oly egészlet utáni vágy, melyben és mely által az elfogadottak, mint részegészek, egymást kölcsönösen föltételezik. Mihelyt pedig az ily egészlet utáni vágy megmozdult, rá került a sor a jellemzési működésre is.

De mit akarunk vele sajátképen? Azt kétségkívül, hogy a növendék az író szellemi életének önmagában utánélése által saját szükségéhez arányosított ismeretek-, készségek- és tökélyekkel újlag ellátva az egyetemes képzettség irányában az öt nyomó egyoldalúságoktól tisztultabbá, a rendeltetészerű fejlődés irányában pedig biztosabb menetűvé tétessék. Minek következtében a tanár működése az egyetemes képzettség irányában negative, a rendeltetészerű fejlődés irányában pedig positive viselkedjék. A negativ működés úgy tartozik az író hiányait előtűntetni: hogy azoknak önmagától eltávolítására a növendék, az azok okainak és eredményeinek alapos ismerése által is, mindinkább sürgettesék. A pozitív működés ellenben úgy tartozik az író tökélyeit és azok egymáshoz állását napfényre hozni: hogy azoknak önmagában meggyökeresítésére és megállapítására a fiatal szellem önerejűleg is válalkozhassék.

E vállalkozás azonban sohasem történhetik meg bizonyos készség nélkül, azért kell a dologgal csinján bánni. Az alkalmilag előkészítés is a tanár kötelessége. Legtanácsolhatóbb eszköz rá ama pozitív és negatív működések nyomkövető előadása, melyeket az író akkor hajtott végre, midőn saját szellemének többoldalú fejlesztését öntudatosan munkálta. De az ily öntudatos munkálás sem egyedüli fok a fejlesztés határain belül; mert őt mindig megelőzi egy másik, egy harmadik meg követheti. Szükségképi fok ugyan e harmadik is, nagy mind a mellett azon írók száma, kiknek munkáit e foknak sajátosságai legkevesebbé sem díszesítik. Ubiztosító eligazodás végett álljon itt néhány, tárgyunkat illető észrevétel.

11. Az emberiség szelleme a nemzetek irodalmán keresztül fejlődve nyilatkozik meg a vele szükségképi viszonyban álló egyénnek, ki, ha csakugyan bír hivatással az írói pályára, valamely művészeti vagy tudományi körben fog arról bizonyosságot tenni. Az író tehát, midőn ír, valamely művészeti vagy tanulmányi körben mozogva tesz arról bizonyosságot, hogy neki az emberiségnek, vele szükségképi viszonyban álló, szelleme ilyen vagy amolyan tartalom által megnyilatkozott. Főnyomatéku mozzanat itt a viszony szükségképisége; mert ha e viszony az íróra nézve szükségképi adottság, akkor épen nem függ tőle annak kieszközlése, hogy, ha akarja, abban, ha nem akarja, azon kívül létezzék. Abban létezik eredeténél fogva, és abban is kell léteznie; mert azon kívül sohasem lehetne azzá, mivé eredeti rendeltetésénél fogva lennie kell. Ez így lévén midőn az író szelleme önmagát fejlesztőleg teszi, önmagával együtt teszi ama tartalmat is, mely által benne az emberiség szelleme megnyilatkozott. Amde mivel az a tartalom, mely által az emberiség szelleme az író szellemének megnyilatkozott, nemcsak az ő, hanem több más, külön fejlődéskorig jutott egyéni szellemnek is szükségképi tartalma: nyilván van, hogy az író ama, minden oldalról alaposan átértendő tartalom irányában többféle fölfogási mód foganatosítására köteles. Azért, mivel ama módok némelyike iránt több író közönyös, legkevesebbé sem állíthatni, hogy azok foganatosítására a hivatásos író sem köteles. Saját fejlettségi foka és egyéni módoltsága szerint fog ugyan mindenik író a kérdéses tartalom fölfogásában eljárni; de azért innen sem következik, mintha ez a hivatásos író a többi által egyénileg foganatosított fölfogási módok iránti közönyösségre följogosítaná. Hiszen ha a tartalom az íróra nézve szükségképi, ama mód sem lehet önkényi czikk, melylyel azt elsajátítja és az elsajátítottat, ugyanazon tartalom tovább-fejlesztése végett, másokban megfogantatja. A hivatásos író nem bitórlója, hanem organuma a szükségszerűleg érvénykedő szép, igaz és jó eszmének.

Fölfoghatja pedig az ezen eszmék körében mozgó tartalmat a) közvetlenül vagy is a hogyan az neki általában adva van; fölfoghatja b) közvetve vagyis azon alaposított irányokon és fokokon keresztül, melyeket az már az ő koráig más írók tényezkedésének segédelmével történetileg meghaladott; fölfoghatja végre c) öszszerűen vagy is a mennyiben a teszesztő egyoldalúságoktól már megtisztított szellem ama tartalomban, mint saját életfejlésének egyik szükségképi mozzanatában, önmagát rendeltetészerűleg megérvényesíti. Földadatunk határoltsága miatt nincs, nem is lehet itt szándékunkban a fölfogás iménti földalainak tagonkénti részletezése; de igen amaz utmutatási pontok megérintése, melyek nélkül a tanodában alig közelíthetnénk az ohajtott eredményhez.

12. Akármily művészlet vagy tudomány embere az író, eleinte azon eszmével, melynek határai között mozog, közvetlen egységben áll. Az ezen egység időszakában irt munkákon azonnal fölismerszik a többi tehetőség működése fölött elterjedő érzés és szemlélet. Működik ugyan itt is az író, de a nélkül, hogy a célt, melynek él, a törvényeket, melyek rá nézve szükségképiek és ama forrást, melyből működményei fakadnak, világosan ismerné. Működik tehát, mint naturalista, nem rendezett öntudatossággal, hanem ösztönszerűleg.

Tévedne mind a mellett, a ki az e fokon irt munkákat az író jellemzésekor mellőzhetőknek gondolná. Ezt tenni már csak azért sem tanácsos, mert épen az ily munkák azok, melyekhez az érzésben és szemléletben

önmagának leginkább megtetsző ifjuság különösen vonzódik. És ez igen természetes tünemény. Nem az értelmi elvontságok sem nem az ily elvontságokban szövészkedő okoskodás az, a mi eleinte az ifjuságot az író szelleméhez rokonítottá teszi, hanem az érzés természetes közössége, meg a szemléletekben gazdag képzelem szabad lebegése. Ujjmutatás ez ama pont felé, melynél a fiatal szellemben táplálendő érdekeltégi állapotot meg kell falkasztani. Ha a természet ezen biztosító vezetésére nem hajtván az e fokon irt munkákkal kellő hatást nem esz-közlünk, magunknak tulajdonítsuk: ha majd ügyünk a második fok elágazó egyoldalúságai között akarunk el-lenére is előbb utóbb megfeneklik.

A mi a közvetett fölfogást illeti, ennek eszköze a reflexio, melyet nyomban követ az abstractio. Ezek mozgáskörét értjük a második fok alatt. Ez az önművelés, valamint a küzdés meg a rendező tanulmányozásnak is időszaka. Az előbbi fokon a fogékonyság birt, ezen az öncselekvőség bír elterjedő hatályossággal. Amott az író maga is adottság levén, az adottság kénytető hatalmának minden ellenállás nélkül meghódolt; itt az öntudat megizmosodása után ő akarja az adottságokat meghódolásra bírni. Amott az író olyan, a minővé öntudatlanul lett; itt ellenben olyanná akar lenni, a minő amaz előkép, melyet magával hordoz. Itt tehát nem az ösztönszer-ülleg elfogadott, hanem a részint másoktól szabadon átvett, részint önmagából szabadon előfejtett tartalom az, a mibe ő saját hivatási működésének valódi becsét helyezi. Innen ama majd pozitív majd negatív tartás, melyet más, akár kül- akár belföldi írók irányában tanúsít. Lesznek ezek között, kikkel egyetért; lesznek mások, kik ellen czáfolólag lép föl. E fokon az író, intellectualista levén, ismerni akarja már a czélt, mely után, a törvé-nyeket, melyek szerint és a tehetségeket, melyek által törekszik. E törekedés azonban e fok határain belül so-hasem ment egészen az egyoldalúság hiányaitól.

De azért ne gondolja senki, hogy az e fokon irt munkák nem iskolába valók. Nagyon is oda valók, még pedig több oknál fogva. Különösen a) e fok ismertet meg azon kül- és belföldi írókkal, kiknek munkái a jellemzés alá vett író művelésére kiváló befolyással voltak; b) sajátképen e fok mutatja föl ama majd positive majd negative hatályosított állást, melyet az író a kor- és nemzeti szellem irányában elfoglalt; c) ez tünteti leginkább föl ama művészeti, tudományi és közéletbeli tárgyszakokat, melyek iránt az író öntudatos figyelem-mel volt; d) e fokon találhatjuk föl ama részint másoktól kölcsönözött, részint ön-érvényesítette álláspontokat, szempontokat és nézeteket, melyek által az író ismereteit szabályozta; e) e fok hozza napfényre amaz ismereti, készségi és tőkélybeli sokoldalúság fejlődését, mely az író neveltségének tartalmát teszi; f) e fok az, melyen az író külön tárgyu ismereteinek, készségeinek és tőkélyeinek keletkezését, megszilárdulását és rendezkedését előadó és alkalmilag magyarázó tanár az ifjakban hasonló ismeretek, készségek és tőkélyek megszerezhetésének utat nyithat. Szóval, az e fokon irt munkák azok, melyek irányszerülleg tárgyalva, míg egyfelül a fiatal szelle-met sokoldalúlag fejleszthetik, másfelül, magának a foknak egyoldalúsága miatt, egy magasabb fok utáni vágy-ra gerjeszthetik.

Ezen magasabb fok az özszerű fölfogás foka. Ez az, melyet több, ajánló tulajdon mellett az egyolda-lúságok belszükségü kiegyenlítettsége szokott bélyegezni. Minél fogva ez a közvetlenség és a közvetettség igaz oldalainak felölelése után oly egységekben mozog, melyek az önmagát öntudatosan szervező szellemnek szükség-képi tartalmát teszik. Ezen egységek az eszmék. Vannak, kik az eszmékbeni mozgást vagy is az adott, de már kellőleg meg is tudatolt tartalomnak a szép, igaz és jó eszmehatárain belül fejlesztő előadását azért sem vélik a gymnasiumhoz tartozónak; mert sok író a második fokon túl nem is emelkedett. Helyszerűlen egy állítás. Hi-szen az özszerű nevelés nem az egyoldalúság szögleteskedő, hanem a rendeltetészerűleg öszhangzó tanítást szükségli: oda kell tehát törekednünk, hogy az előadás ne csak oly okokat és módokat tükrözzön vissza, melyek segítségével a mindenben ép írók az eszmék országába följutottak; hanem azon okokat és módokat is fölvilágo-sítsa, melyek miatt mások a második fok egyoldalúságai között megfeneklettek. Míg amazt teljesítve a rendelte-tésszerűleg öszhangzó fejlődésre pozitív hatunk, emez által ugyanazt negative fogjuk előmozdítani.

Következőleg akár a természetre, akár az emberiségre, akár az istenségre vonatkozzék a tartalom, mely az író szellemi birtokát teszi, minden más előtt föl kell itt mutatni az eszmét, melynek mozzanata gyanánt ő azt érvényesítette. Vannak írók, kiknél bármily tárgyu ismeretkörben egyedül érvényesített álláspont a szép eszméjének álláspontja, másoknál az igaz eszméjének álláspontja, soknál meg a jó eszméjének álláspontja bír elhatározó erővel. És ez nem történik vaktában, hanem az írónak ilyen vagy olyan határozottságu személyisé-génél fogva történik szükségképen. Némelykor azonban, ha még a személyiség nincs teljesen kialakítva, az iménti eszmék uralma sem mutat minden ismeretkörre nézve megállapított érvényültséget. Akármint legyen a

dolog, érdekében áll a tanárnak, hogy az oly művekre különös gondot fordítson, melyek az író eszméit és az ezek között előfejtett viszonyt közelebbről illetik. Ilyen például Berzsenyinek „Fohászokodás” című odája.

13. Hátra van még ezek után, hogy a tanár azon álláspontok érvényesítéséhez is utat törjön, melyeknek már a többféle tanulmányt foglalkodó növendékek némileg módját ejthették. Ezek között a tanodában első a nyelvészeti álláspont, melyről az író nyelvezete tárgyalandó. Tárgyalási szempontokat a nyelv történeti fejlődése, a nyelvtan és irálytan fog kölcsönözni. Ki kell mutatni, vajon az író nyelvbirtoklásának útja egyedül a tapasztalás volt-e vagy a nyomozó elmélkedés is. Ha ez is, ki kell mutatni, vajon nyelvezetének alkotásakor a használt nyelvet egyedül önmagából fejtőleg vagy idegen nyelvet utánzólag tárgyalta-e. Ki kell mutatni, vajon nyelvezetének fölhasználásakor volt-e kellő tekintettel ama tartalom természetére, melyet iróilag földolgozott. Szóval, ki kell mutatni, vajon a nyelvezet olyan-e mindenkép, minővé az adott mű neméhez és fajához meg az épen fölkarolt tartalom sajátosságához képest lennie kellett. Ha igen, minő szabályok erejénél fogva vált a nyelv olyanná? ha nem, minő szabályok hiányával volt az író?

Második helyen áll a logikai álláspont. Ez az író értelmi járását lükrözendi vissza. Kimutalandó, vajon az író gondolatainak szövesztésekor a fogalmaknak inkább körében vagy tartalmában mozog-e; a módszer, melyet egyéni sajátosságánál fogva kiválólag követ; az a viszony, melybe a hívést a tudáshoz és ezt amahoz helyezi; végre ama forrás, melyből állításainak bizonyítékait megszokottabban meríti.

Harmadik helyen áll az aesthetikai álláspont. Ez az író izlési állapotát illeti. Vannak irók, kiknél ez irányban positive igen keveset, de negative annál többet mondhatni. Ez sincs haszon nélkül; nehogy azonban a litymálás mesterségének hebehurgyasága a naponként érezhetőknél még több sülelenségre vetemedjék, nagyon időszerű lesz a bánás, mely a fiatalok izlésének művelését positive kalauzolandja. Azon észficzamító ugrások ellen, melyeket eddig, főleg nálunk, az izlés tudatlanul öntelt bajnokocskái üzögettek, legtanácsolhatóbb gyógyszer a „lassan járj, tovább érsz”-féle közmondásnak folytonos szemmel-tartása. Megszokott képzelmenyei és bugyborékoló érzelmei miatt minél könnyebbnek véli a fiatalság az izlés dolgát: annál alaposabban ki kell mutatni az ahhoz vezető utak siklékonyságát. A viszontagos tömjénezés idétlensége sincs most már a maga helyén.

Negyedik helyen áll a pszichológiai álláspont. Ez az író tehetségeinek ilyen vagy olyan fejlettségére utal. Sokan csodálkoznak, hogy néhány író annyi sok badarságot összehord; pedig épen nincs okuk a csodálkozásra; mert a minő a forrás, olyan a patak. Ha tehetségeink saját eredeti törvényeik szerint voltak kialakítva, rendezettség fogja diszesíteni az eredményt is; ha pedig magát bennünk a természetlenség fészkelte meg, min nyugodjék akkor a természetszerű öszhangzás? Akármely író jellemeztessek, tehetségeinek egyenkénti minősége, azok egymáshoz viszonylása és az innen lámadt egyéni sajátosságnak mivolta tisztán és világosan elő legyen adva. Hogy az ily eljárás az önismeret, meg az ugynevezett világismeret folyamlására nézve csak előmozdító lehet, magától értetik.

Ötödik helyen áll a criticaí álláspont. Ez a valamennyi oldalról fölfogott és átértett író szellemi életének célirányosságára ügyel. Az ide tartozó szempontok taglalgatása helyett álljon itt néhány oly kérdés, melyek az őket érdeklő megfajtás alatt többféleképpen is oszolhatnak. Különösen a) minő viszonyban állott az író saját korában az irodalom múltjához, jelenéhez és jövőjéhez? b) alapított-e korszakot vagy csak a már megállapítottak volt terjesztője? c) hivatkozhatik-e rá a jövő, mint valamely irodalmi mozzanatnak támaszpontjára? d) hatott-e saját nemzetére mint annak tanítója, művelője és köznevelője úgy, a hogyan azt annak szükségéi kívánták és a körülmények lehetségesítették; e) melyik azon sajátosság, mely őt minden más írótól megkülönbözteti és menyiben tett arról bizonyosságot az általa szerkesztett munkákban?

Hogy az eddig mondottakból mennyit és miképpen kelljen a tanárnak fölhasználnia, azt itt annál kevesebbé lehet előre megmondani, minél különbözőbbek és ennél fogva minél változatosabb kezelésmódot igénylők a tanoda szükségéi. Annyi bizonyos, hogy az irók jellemzése, ha kívántan hajtatik végre, méltán sorozható azon eszközökhöz, melyek által iskoláinkban a nevelés főcéljának megvalósítása biztosan előmozdítottathatik.

Horváth Cyrill.

II.

Ein Beweis für die Nothwendigkeit einer Offenbarungsmoral.

(Fortsetzung.)

Wir waren beflissen im Vorhergehenden zu zeigen, wie sich die Verdunkelung der Idee des Guten nicht bloss etwa im Bewusstsein des gemeinen Haufens der heidnischen Völker sowohl im Alterthum, als in der Neuzeit, sondern auch in dem der heidnischen Weltweisen, und sonach das Unzureichende der philosophischen, d. i. der mittelst der blossen Vernunft aufgestellten Moral ausspricht. Übrigens würde es eine arge Täuschung sein, zu glauben, heutzutage sei die Vernunft zur Reinheit der Erkenntnis der natürlichen Moral schon dermassen vorgedrungen, dass die Moralphilosophie auf die göttlich geoffenbarte Moral keine Rücksicht mehr zu nehmen brauche; denn jede Moralphilosophie, welche über die positive Moral hinausgehen und von ihr ganz absehen wollte, fiel noch in Irrthümer und richtete sich selber als eine unsittliche. Wir wollen diess nur an einigen, mehr bekannten philosophischen Systemen der neueren Zeit bemerklich machen.

Nach Spinoza ist Gott die allgemeine Substanz, in welche Alles entweder als Attribut oder als Modus aufgenommen ist, und deren Modificationen sich nur innerhalb der Substanz und für sie entfalten ¹⁾, so also, dass alle endlichen Dinge nur die Modificationen der absoluten Substanz und ihrer Attribute sind. Gott ist ihm demnach an sich schon der Eine substantielle Inbegriff aller Realität, so dass es ausser ihm, der alleinigen Substanz, nichts anderes geben kann; Gott ist — sagt er ²⁾ — und ausser ihm ist schlechthin Nichts. Alles Sein ist nur sein eigenes Sein, und diess eigene Sein ist alles Sein. Alles ist somit in Gott, und Alles, was entsteht, entsteht allein durch die Gesetze der unendlichen Natur Gottes und erfolgt aus der Nothwendigkeit seines Wesens ³⁾. Die Aseitas Gottes ist ihm daher mit dem Einzig- und Alleinsein Gottes identisch, welches Einzig- und Alleinsein aufhören würde, wollte oder könnte Gott neben sich ein Anderes, Individuelles, Selbständiges, Persönliches, wenn auch durch die Schöpfung bestehen lassen, woraus sich folgerecht die Identität Gottes mit dem menschlichen Geiste und der Natur ergibt ⁴⁾. Und indem er dem menschlichen Geiste die Persönlichkeit abspricht, bekennt er auch offen sein Unvermögen, die der Gottheit, d. i. der allgemeinen göttlichen Substanz zu fassen ⁵⁾, die nach ihm weder Verstand, noch freien Willen hat, und daher Nichts nach Zweck und Absicht,

¹⁾ Spinozae oper. Vol. poster. Ethic. Part. I. Prop. 5. definit. 3. 4. 6. Prop. 15.

²⁾ Praeter Deum nulla dari, neque concipi potest substantia. Ibid. Prop. 14. Hinc clarissime sequitur, Deum esse unicum, hoc est, in rerum natura non nisi unam substantiam dari, eamque absolute infinitam esse. Coroll. 1. Quidquid est, in Deo est, et nihil sine Deo esse, neque concipi potest. Prop. 15. Est nimirum hoc ens unicum, infinitum; hoc est, est omne esse, et praeter quod nullum datur esse. Volum. poster. de intell. emend. pag. 443. edit. H. E. G. Paul.

³⁾ Omnia, inquam, in Deo sunt et omnia, quae fiunt, per solas leges infinitae Dei naturae fiunt et ex necessitate eius essentiae sequuntur. Ethic. P. I. Prop. 15. Schol. pag. 51.

⁴⁾ Hinc sequitur mentem humanam partem esse infiniti intellectus Dei; ac proinde cum dicimus, mentem humanam hoc, vel illud percipere, nihil aliud dicimus, quam quod Deus, non quatenus infinitus est, sed quatenus per naturam humanae mentis explicatur, sive quatenus humanae mentis essentiam constituit, hanc, vel illam habet ideam, non tantum, quatenus naturam humanae mentis constituit; sed quatenus simul cum mente humana alterius rei etiam habet ideam, tum dicimus mentem humanam rem ex parte, sive inadaequate percipere. Eth. Part. II. Prop. 11. Coroll.

⁵⁾ Nec fugit nos vocabulum (personalitatis scilicet), quod Theologi passim usurpant ad rem explicandam: verum quamvis vocabulum non ignoremus, eius tamen significationem ignoramus, nec ullum clarum et distinctum conceptum illius formare possumus. Vol. pr. Cogitat. Metaphys. Cap. VIII. De voluntate Dei. pag. 121.

sondern Alles nach der reinen Nothwendigkeit ihrer Natur, somit nach dem nothwendigen Naturgesetz wirkt und hervorbringt ¹⁾. Die Stelle des persönlichen Gottes nimmt in seinem System die unpersönliche Vernunft ein, welche mit dem Weltgesetze der Weltordnung und als Naturordnung mit der göttlichen Vorsehung ²⁾ identisch ist. Gibt es aber nach Spinoza's pantheistischer Lehre nur Eine allgemeine Substanz und sind demzufolge alle Wesen nur Modificationen dieser Einen Substanz, so folgt daraus, dass alle menschlichen Handlungen, wie auch alle Entwicklungen der Sinnenwelt nur das Product einer blinden, Alles beherrschenden Nothwendigkeit sind ³⁾ und dass die moralische Freiheit, die der Mensch zu besitzen glaubt, nur eine Illusion ist ⁴⁾. Da aber die Freiheit die Seele des ethischen Lebens ist, so kann nach dem genannten System von wahrhaft sittlichem Leben gar keine Rede sein. Es ist daher kein Wunder, wenn Spinoza durch sein System gedungen das Mitleiden ⁵⁾, die Demuth ⁶⁾, die Reue ⁷⁾ u. s. f. als vernunftwidrig erklärt, und allen realen Unterschied des Guten und Bösen, des Verdienstes und der Schuld, als bestände er nur auf Vorurtheilen, aufhebt oder doch die Begriffe hierüber auf eine das innerste moralische Bewusstsein empörende Art verwirrt und verfälscht ⁸⁾.

Wie sich in Spinoza's System die Hoffart des Lebens zeigte, so offenbart sich in Kant's Lehre deutlich die Selbstvergötterung der Vernunft. Kant schafft sich eine Religion, ja Gott selbst nach Gutdünken. Nicht der Wille einer Gottheit dictiert nach ihm die Gebote, nein — der kategorische Imperativ, diese bestimmte Weise der Vernunftnothwendigkeit ist der alleinige Gesetzgeber, der die unbedingte Unterwerfung des freien Willens fordert. Nichts wird für unser ethisches Denken bestimmend, selbst die Vorstellungen von Gut und Böse werden es nicht, denn auch diese Vorstellungen sind nur Producte unseres an die Formen der Nothwendigkeit sich haltenden Denkens. Liesse aber der Mensch den göttlichen Willen gelten, so fürchtet Kant, der kategorische Imperativ, das reine Sollen werde aufgehoben, und der Mensch handle nicht mehr rein aus sich gut, verliere somit seinen moralischen Wert, die Würde seiner Natur. Gott wird in seinem System zum Postulat der practischen Vernunft und ist an sich nur das Product des Gedankens vom Nothwendigen, der, weil selbst durch das Gesetz nothwendig bestimmt, weit entfernt, freie Gnade üben zu können, nur noch in Gemässheit des über ihm selbst stehenden höchsten Gesetzes beurtheilt, wer dem kategorischen Imperativ Folge geleistet habe oder nicht, damit sich darnach im künftigen Leben die Vergeltung richte. Wahrlich eine sonderbare Inconsequenz! Das Verhältnis zwischen dem göttlichen und menschlichen Willen wird aufgehoben und dessenungeachtet soll Gott die That unseres Willens nach seinem Willen beurtheilen. Aus der Miskennung der göttlichen Freiheit ist es zu erklären, dass Kant sich nicht sowohl gegen die Welterlösung und gegen die Möglichkeit und Wirklichkeit einer äussern göttlichen Offenbarung, als gegen jedes Gnadenmittel als solches aussprach. Auch stellte er alle Pflichten gegen Gott in Abrede und schloss die Beförderung fremder Vollkommenheit von den pflichtmässigen Zwecken des Menschen aus ⁹⁾.

Die Resultate des Fichte'schen Systems sind denen des Spinoza für das ethische Leben ganz gleich. Bei Fichte trat die Vernunft als Ich auf, als schlechthin aus sich seiendes Ich, welches ihm dasselbe ist, was Spinoza die allgemeine Substanz (=Gott) war. Alles ausser uns, das Reich der Natur, wie das des Geistes ist sammt den innern ethischen Beziehungen nur Thätigkeit des mit unbeschränkter Freiheit herrschenden Ich, so wie das Ich selbst ohne alle fremde Vermittlung seine eigene That ist ¹⁰⁾.

Auch die Ergebnisse des Hegel'schen Systems sind bezüglich der Moral nicht erfreulicher. Nach der pantheistischen Ansicht Hegel's und seiner Schüler ist jedes endliche Dasein nur Moment des Unendlichen, und die Welt, als Gesamtheit des vielen Endlichen, ausser welcher es kein Sein des göttlichen geben soll, die Entfaltung des Einen Göttlichen selbst. Nur in und mit der Welt, und nur durch sie hat Gott Existenz und Wirklichkeit. Gott schafft keine Welt, sondern er dirimiert, er theilt sich und entlässt sich sofort durch

¹⁾ Ethic. P. I. Prop. 16. 17. Schol. Prop. 31. 32. 33. Schol. 2. und Append. zu Eth. P. I.

²⁾ Ibid. Vol. pr. Tract. theol. polit. pag. 234.

³⁾ Vgl. noch Eth. P. II. Prop. 48. — Auch unter dem Handeln nach der Vernunft versteht er nichts anders, als dasjenige, was aus der Nothwendigkeit unserer Natur folgt. Ibid. Part. IV. Prop. 59.

⁴⁾ Vgl. Ethic. Part. I. Append.

⁵⁾ Ethic. Part. IV. Prop. 50.

⁶⁾ Eth. Part. III. Prop. 54.

⁷⁾ Eth. Part. III. Num. 27. Part. IV. Prop. 54.

⁸⁾ Eth. Part. I. Appendix.

⁹⁾ Was von Kant angeführt wird, findet sich zunächst in seiner Kritik der reinen und in der der practischen Vernunft, in seiner Rechts- und Tugendlehre und in seiner Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft.

¹⁰⁾ Die für die Beurtheilung der Fichte'schen Speculation merkwürdigste Schrift ist: Die Anweisung zum seligen Leben oder auch die Religionslehre. Durch J. G. Fichte, in Vorlesungen, gehalten zu Berlin im Jahre 1806.

diese Diresction selbst in die Welt, und zwar, weil diess zur Entwicklung und Entfaltung seines Wesens gehört, und er ohne diess nicht der absolute Geist wäre. Diess spricht Hegel in seinen Vorlesungen über die Philosophie der Religion klar aus. „Das Endliche — sagt er hier ¹⁾ — ist nur wesentliches Moment des unendlichen, das Unendliche ist die absolute Negativität, d. h. Affirmation, die aber Vermittlung in sich selbst ist. . . . Das Endliche ist wesentliches Moment des Unendlichen in der Natur Gottes, und so kann man sagen: Gott ist es selbst, der sich verendlicht, Bestimmungen in sich setzt. . . . Nur Gott ist; Gott aber nur durch Vermittlung seiner mit sich; er will das Endliche; er setzt es sich als ein Anderes und wird dadurch selbst zu einem Anderen seiner, zu einem Endlichen; denn er hat ein Anderes sich gegenüber. Diess Anderssein aber ist der Widerspruch seiner mit sich selbst. Er ist also das Endliche gegen Endliches, das Wahrhafte aber ist, dass diese Endlichkeit nur eine Erscheinung ist, in der er sich selbst hat. . . . Doch diess Bestehen des Endlichen muss sich auch wieder aufheben. . . . So ist denn das Endliche Moment des göttlichen Lebens. . . . Ohne Welt ist Gott nicht Gott.“ Aehnliche Bestimmungen finden sich auch in andern Schriften Hegel's. So sagt er unter andern in seiner Philosophie der Geschichte: „Das, was Gott ausser sich setzt, ist er selbst; das Menschliche ist die Inhaltsbestimmung des Göttlichen ²⁾; das Wesen der göttlichen und menschlichen Natur ist identisch ³⁾; das Thier ist mit Gott Eines, aber nur an sich ⁴⁾. Deutlicher noch und ganz in dem Geiste des Systems spricht Strauss⁵⁾, einer der namhaftesten Repräsentanten der junghegelschen Schule: „Nach der Lehre der Philosophie und der speculativen Theologie fällt das Setzen der Welt in den Process der Vollendung des absoluten Wesens auf ähnliche Weise hinein, wie in den Process der Vollendung eines menschlichen Individuums die Bildung und das Wachsthum seines Organismus; nicht als ob nach dieser Ansicht Gott einmal unvollendet gewesen, und erst mit der Zeit zur Vollendung gelangt wäre, sondern er ist von Ewigkeit fertig und vollkommen, aber es ist diess nur, weil und sofern er von Ewigkeit her geschaffen hat und schafft.“ „Gott ist nicht eine Person neben oder über andern Personen, sondern er ist die ewige Bewegung des sich selbst zum Subjecte machenden Allgemeinen, das erst im Subjecte zur Objectivität und wahrhaften Wirklichkeit kommt, und somit das Subject in seinem abstracten Fürsichsein aufhebt. Die Persönlichkeit Gottes muss nicht als Einzelpersönlichkeit, sondern als Allpersönlichkeit gedacht werden; statt unsrerseits das Absolute zu personificieren, müssen wir es als ins Unendliche sich Personificierende begreifen lernen ⁶⁾.“ Biedermann, gleichfalls ein namhafter Vertreter dieser Schule, sagt: „Das ist Pantheismus, der den Namen verdient, der, wenn auch nicht den Einzelnen, doch die Gesamtheit mit Gott identificiert oder vielmehr an seine Stelle setzt. Pantheismus ist theoretisch, Atheismus practisch ein und dasselbe ⁷⁾.“ Auch von Schelling, der in seiner früheren Zeit nicht wenig zur Verbreitung der pantheistischen Denkweise beigetragen hat, verdient der Ausspruch angeführt zu werden, dass das Absolute seine Unendlichkeit ganz in die Endlichkeit, bis zur wesentlichen Einheit der Letztern mit der Erstern gebäre, sich aber eben so aus dieser Form wieder auflöse in sein Wesen ⁸⁾. Bei dieser Fassung wird das Göttliche nicht nur als nicht ausserweltlich vorgestellt, sondern das modisch gewordene Wort Immanenz, Einwohnen Gottes in der Welt, welches die Junghegelianer zur Bezeichnung ihrer Ansicht im Gegensatz zu dem der Transcendenz so nachdrücklich überall anbringen, wird hier im Sinne eines Ineinanderaufgehens von Gott und Welt gebraucht. Eine Philosophie aber, welche den wesentlichen und nothwendigen Unterschied Gottes und der Welt und somit dasjenige verkennt, was selbst in den Naturreligionen sowohl das höhere als das treibende Element ist, verurtheilt sich hiedurch unmittelbar selbst als eine irreligiöse. Auch Hegel, obwohl er sehr viel über Religion spricht, ist selbe doch nichts anders, ja konnte ihm auch folgerecht nichts anders sein, als das Selbstbewusstsein Gottes ⁹⁾. Wie könnte auch da noch für die Religion als bewusste, freie und lebendige Gemeinschaft des Menschen mit Gott Raum bleiben, wo der Mensch ein wesentliches und nothwendiges Moment des Lebens Gottes ist, wo Gott, anstatt als der Absolute frei über uns und der Welt zu stehen, vielmehr unser und der Welt zu seinem Leben bedarf, kurz wo der Mensch zum unmittelbaren praesenten Gott gemacht wird ¹⁰⁾? Nach der Hegel'schen Fassung des Verhältnisses vom Göttlichen und Menschlichen behauptet Feuerbach, einer der nicht am wenigsten bedeutenden Repräsentanten der genannten Schule, die Religion sei das Verhalten des

¹⁾ Hegel's Philosophie der Religion. I. Band. S. 120—122.

²⁾ Philosophie der Geschichte. S. 330. 331.

³⁾ Ebendas. S. 330.

⁴⁾ Ebendas. S. 333.

⁵⁾ Glaubenslehre. I. S. 660.

⁶⁾ Glaubensl. I. S. 505 und 524.

⁷⁾ Kirche der Gegenwart. 1847. S. 234.

⁸⁾ Ideen zur Philosophie der Natur. S. 73.

⁹⁾ Phil. d. Rel. I. S. 140. und II. S. 151. 330. Vgl. I. S. 10—12. 21. 24. 25.

¹⁰⁾ Ebendas II. S. 253.

Menschen zu sich selbst, oder richtiger zu seinem Wesen, aber das Verhalten zu seinem Wesen als zu einem andern Wesen, das Göttliche sei nichts anderes, als das menschliche Wesen, oder besser, das Wesen des Menschen gereinigt von den Schranken des individuellen Menschen, verobjectiviert, d. h. angeschaut und verehrt als ein anderes von ihm unterschiedenes Wesen ¹⁾. Auch Bieder mann erklärt sich für völlig einverstanden mit Feuerbach's Fassung der Religion als Verhalten des Menschen zu seinem Wesen als zu einem andern ²⁾. Wie klein dachten diese Männer von der Grösse und Macht des menschlichen Geistes! Denn keine Geringschätzung, keine Herabwürdigung und keine Verachtung der menschlichen Natur kann weiter gehen, als die, welche in der Behauptung liegt, der Mensch oder die Natur sei Gott. Die Selbstvergötterung des Menschen ist der tiefste Hohn und die weitestgehende Verachtung der Menschheit. In welchem Sinne mag daher wohl Hegel ³⁾ gesagt haben: „Von der Grösse und Macht seines Geistes kann der Mensch nicht gross genug denken?“ Wer erkennt nicht in diesen Worten die Sprache der Hoffart des Lebens?

Hegel sieht ferner die verschiedenen Religionen nur als die geschichtlich hervortretenden besondern Momente des Begriffs an, und es ist nach ihm die Arbeit des Geistes durch Jahrtausende gewesen, den Begriff der Religion auszuführen. Auf diese Weise treten die Religionen in ein nothwendiges Verhältnis zu einander, und damit hebt sich einerseits das Freie in ihnen von selber auf, während auf der andern Seite das Nothwendige nicht nur geltend gemacht wird, sondern auch noch in dem gehässigen Sinne erscheint, dass, indem Hegel's Lehre von einem Abfall des Menschen von Gott nichts weiss, nun alles Schlechte, alles Abscheuliche und Grässliche, das in den Irr-Religionen dargeboten wird, nicht bloss als Werk der ewigen Nothwendigkeit, sondern selbst als Werk des sich in diesen Religionen entwickelnden Gottes erscheint. Es kann uns daher nicht Wunder nehmen, wenn ihm das Böse ⁴⁾ nothwendiges Product der dialectischen Selbstbewegung des absoluten Geistes ist, sofern er sich zum Zwecke seiner Verwirklichung und Manifestation besondert. Aus einer solchen, alle wahre Sittlichkeit vernichtenden Anschauung ist es zu erklären, wie Hegel das Böse so leicht verzeihlich findet ⁵⁾, und wie er die Unschuld mit dem Sein eines Steines vergleichen konnte ⁶⁾. Der Mensch ist nach ihm nicht böse durch freie Handlungen, das Bösesein ist schon in seinen Begriff eingeschlossen. „Die Wahrheit ist, — sagt er — dass der Mensch böse ist an sich, böse im Allgemeinen, in seinem Innersten, einfach böse, böse in seinem Innern, dass diese Bestimmung des Bösen Bestimmung seines Begriffes ist, und dass er diess zum Bewusstsein bringe ⁷⁾.“

Auch die Versöhnung fasst Hegel in seiner Philosophie der Religion in einer Art und Weise auf, welche dieser seiner die sittlichen Unterschiede verwischenden Ansicht vollkommen entspricht. Da er sich aber auch hier, wie zum grossen Theile in den wichtigsten Dingen überall äussert dunkel ausspricht, wollen wir in Bezug auf die Sünde und die Versöhnung die Ansicht der Junghegelianer vernehmen. Die für die Auffassung des Sittlichen im System des neuesten Pantheismus vor allem, was sonst angeführt werden könnte, klassischen Stellen finden wir bei Strauss, der in seiner ganzen Glaubenslehre bei jeder wichtigeren Frage zu zeigen sucht, dass er nur den Gedanken Hegel's ausspreche. Strauss nun sagt unter andern: „Ist Gott kein besonderes ausserweltliches Wesen mehr; so gibt es in den grossen Entwicklungsstadien der Menschheit keinen Zufall mehr, so dass ein Sündenfall Gott gleichsam sein Concept hätte verrücken können, und nachher durch ausserordentliche Veranstaltungen wieder gut gemacht werden müssen, sondern das Böse ist ein sich selbst aufhebender Durchgangspunct in der Entwicklung des Guten ⁸⁾.“ „Die Phasen, welche die Menschheit auf dem Wege der Realisierung ihres Begriffes durchzumachen hat, erscheinen dem vorstellenden Bewusstsein als Verirrungen von ihrem Urzustand, sofern es die abstract vorgestellte Idee in den empirischen Gestaltungen ihrer Verwirklichung nicht wieder zu erkennen im Stande ist: gerade wie der gute Jacob Böhme die hässlichen Gedärme, und was daran hängt des edlen Menschengebildes unwürdig achtete, und deswegen ihren Ursprung im Sündenfall suchte, während sie doch die nothwendigen Vermittelungen ihres Begriffes sind. Das fromme Vorstellen hat einen Stand der Unschuld, während dessen noch kein Böses im Menschen war, und einen nach dem Fall, wo er, für sich der Sünde preisgegeben, der ausserordentlichen göttlichen Veranstaltung harren musste, die ihn aus demselben herausziehen sollte: der Philosophie sind beide Vorstellungen gleich unwahr.“

¹⁾ Feuerbach. Wesen des Christenthums. S. 20.

²⁾ Biedermann. Freie Theologie. S. 32.

³⁾ Geschichte der Philosophie. I. S. 6.

⁴⁾ Nach der Phaenomenologie des Geistes, welche bei Hegel die Wissenschaft von den Bildungsstufen des allgemeinen Geistes in seiner Selbsthypostasierung zum absoluten Geiste ist.

⁵⁾ Phaenom. S. 489. ff.

⁶⁾ Ebendas. S. 350.

⁷⁾ Philos. d. Relig. II. S. 221.

⁸⁾ Strauss. Dogmat. I. S. 68.

und beide gemeinte Zustände gleich unwirklich, indem ihr das Gute eben so nur mit dem Bösen, als das Böse nur am Guten ist ¹⁾.“ „Um die Mangelhaftigkeit der Erscheinung des Menschen mit seinem Wesen auszugleichen, beruft sich Hegel auf den Begriff der Idee, in welcher die Aeusserlichkeit, Endlichkeit, Unvollkommenheit, ein unwesentliches, verschwindendes Moment sei. Gleich gut in Hegel's Sinne könnte man sagen: ein wesentliches und bleibendes; oder unwesentlich ist es nur im Sinne, dass es zur Seite der Erscheinung des Wesens gehört, und verschwindend nur, sofern es, wie jedes Moment nichts Fixes, sondern ein, wiewohl unumgänglicher Durchgangspunct im Prozesse der Idee ist. Es kann nämlich die Idee der Menschheit auf doppelte Weise gefasst werden; einmal abstract, als Ideal, als in sich einfaches Urbild menschlicher Vortrefflichkeit, dem kein Einzelner je entspricht, vor welchem daher, als vor dem schreckenden Gesetze, der Mensch immer nur gerichtet und verurtheilt ist. Oder denken wir die Idee der Menschheit concret, als den in sich geordneten Complex aller Unterschiede von Volks- und Individual-Characteren, von Zeit- und einzelnen Geistern; in dieser Idee (als dem Heiland) ist jeder Einzelne versöhnt und gerechtfertigt, sofern es das Wesen der Idee ist, das sich im Zusammenhange mit allen Andern auch in seiner Gestalt zur Wirklichkeit bringt. Aber nicht schlechthin, sondern nur insofern er jene Idee in sich erzeugt (glaubt), hat der Einzelne in ihr seine Rechtfertigung. So lange er nur unmittelbar ist, der er ist, festhaltend an seiner Individualität, ohne sich über sie zum Mitgefühl und zur Anschauung des gesammten Gebietes menschlicher Natur zu erheben, ist er mehr Thier als Mensch, von blinder Begierde umgetrieben, oder nur an sich Moment der Idee, die ihm eben deswegen nur in ihrer abstracten Gestalt als verdammendes Schreckbild gegenübertritt. Erst wenn sie als concrete in ihm zum Leben kommt, wenn er gelernt hat, sich als Glied des Ganzen zu empfinden, und seine Schranken als Kehrseite fremder Realität, als wesentliche Formbestimmung der Idee, zu erkennen, ist er in der Beschränktheit frei, in Schmerz und Leidenschaft deren Herr, und des göttlichen Lebens der Idee wirklich theilhaftig ²⁾.“ Ganz Aehnliches finden wir bei Feuerbach. Er spricht zwar häufig von Liebe und mancherlei Tugend; doch tadelt er es hart an der christlichen Lehre, dass sie an das Individuum die Forderung stelle, vollkommen zu sein. Diess hiesse, verlangen, dass es nicht Individuum sei. Nur zusammen seien die Menchen das und so, was und wie der Mensch sein soll und sein kann. Es compensieren sich im Moralischen, wie im Physischen und Intellectuellen gegenseitig die Menschen, so dass sie im Ganzen zusammengenommen so sind, wie sie sein sollen, den vollkommenen Menschen darstellen. Auch an sich selbst ist jeder vollkommen, denn jeder ist, was er sein kann ³⁾. Die Schlechtigkeit des Einen macht die Tugend des Andern wiederum gut. Dieser beraubt mich aus Habsucht meines Vermögens, aber jener opfert dafür aus Freigebigkeit mir sein eigenes Vermögen auf ⁴⁾. Noch wollen wir im Vorbeigehen auch solcher Ansichten gedenken, die wie bei Stirner, eben so offen als frech das Eigenthum für Diebstal, also den Diebstal für berechnigte Abwehr dieses angeblichen Unrechtes erklären, das gediegenere Sittliche in den geschlechtlichen Verhältnissen durchaus verkennen und den Heldenmuth der Lüge lobpreisen ⁵⁾, oder wenigstens, wie bei Vischer, behaupten, die Tugenden ändern ihr Wesen und ihre Form mit der Form des Staates ⁶⁾. Welche sittliche Gleichgültigkeit alle diese Grundsätze beurkunden, brauchen wir nicht zu sagen.

In Hinsicht auf die Unsterblichkeit hat Hegel sich zwar in sehr dunkeln Ausdrücken gehalten; dennoch kann nach Vergleichung der hieher gehörigen Stellen ⁷⁾ behauptet werden, dass nach seiner Anschauung der Geist der Natur entspringt. Somit muss folgerecht mit dem Leibe des Individuums auch der von der Natur herkommende Geist untergehen. Ein grosser Theil seiner Anhänger behauptet ganz unverhüllt, nach dieser zeitlichen Existenz im Leibe gebe es keine Existenz mehr für das individuelle Seelenleben. Dieser Ansicht sind Richter, Feuerbach, Strauss, Zeller, Biedermann und die meisten Mitarbeiter an den von Schwegler herausgegebenen Jahrbüchern der Gegenwart.

In einer Philosophie, welche in Fragen der Sittlichkeit, über Versöhnung und Unsterblichkeit dergleichen zu behaupten wagt, ist keine zeugende sittliche Kraft, kein sittlicher Trieb, kein sittliches Streben vorhanden, eine solche Philosophie richtet sich demnach hiedurch selbst als eine unsittliche. Und gerade dieser Hegel'sche Pantheismus ist heutzutage eine Modesache geworden, selbst bei denjenigen, die nichts davon verstehen. Diess bewog uns bei der Darstellung desselben länger zu verweilen, damit so die klare Er-

¹⁾ Ebendas. II. S. 73.

²⁾ Ebendas. II. S. 495.

³⁾ Feuerbach, Wesen des Christenthums. S. 230.

⁴⁾ Feuerbach's sämmtliche Schriften. II. S. 383.

⁵⁾ Stirner. Der Einzige und sein Eigenthum. S. 402.

⁶⁾ Vischer, in Schwegler's Jahrb. 1844. S. 1098.

⁷⁾ Phaenomenologie S. 335—337. 611—612. Encyclopaedie §. 388—412. S. 399—435. §. 575. S. 597—598.

kennntnis der Consequenzen alle diejenigen, für die er etwas Verlockendes hat, behutsam mache gegen das Princip, aus dem sie fließen.

Wer daher unbefangen diese Lehren der Philosophen der Neuzeit prüft, dem mag wohl die vielgepriesene Weisheit der Weisen nicht so hoch und tief erscheinen, dass ihm bei dem Anblick dieser Höhe und Tiefe schwindeln müsste; im Gegentheil muss er sich bei der Betrachtung dieses gelehrten Wirrwarrs philosophischer Ansichten stark versucht fühlen, *Seu me* beizustimmen, der einst die Geister der Philosophen beschwor:

Was ist Wahrheit? Sprecht von euerm Throne,
Wo ihr metaphysisch dunkel schwebt,
Von Confucen bis zu Mendelsohne,
Und im Nebel Hypothesen webt.

Ha! ihr tappt mit eurer Blendlaterne
Weisheitstrunken durch die tiefe Nacht,
Träumet in dem Irrlicht Sonnensterne,
Bis ihr spät zum Todesschlaf erwacht.

Menschheit, arme Menschheit, deine Lehrer,
Alle deine Weisen wissen nichts;
Flattern, ihrer Hirngeburts Verehrer,
Gleich Insecten um den Strahl des Lichts ¹⁾.

Und wahrlich, was ist es, was man bei den von der geoffenbarten christlichen Moral absehenden Weltweisen der neuern Zeit in Hinsicht der Idee des Guten, der Sitlichkeit und Ascetik findet? Gewiss nichts Erfreulicheres, ja beinahe noch mehr Betrübendes, als was wir in dieser Hinsicht bei den Weisen des heidnischen Alterthums fanden und mit den Worten des Bischofs *Fra y s i n o u s* aussprachen: Licht gemischt mit vielen Irrthümern, Laster gepaart mit einigen Tugenden; ein mehr scheinbarer, als wahrhafter Eifer für die Verbesserung des Menschengeschlechtes. Unsere Worte wird gewiss jeder unterschreiben, der gelernt hat zu unterscheiden zwischen einer falschen Aufklärung und einer wahren, welche letztere allein Licht und Leben ist. Denn wir müssen — um mit *Friedrich von Schlegel* zu reden — auf das sorgfältigste zwischen einem wahren und bleibenden, und fruchtbar oder mannichfach belebenden, und einem falschen, künstlich nachgemachten oder täuschend in die Irre führenden Lichte unterscheiden. Etwas anderes ist das erwärmende befruchtende Licht der im neu erwachten Frühling wiederkehrenden Sonne oder der volle Glanz der nach der langen Finsternis endlich aufsteigenden Morgenröthe; etwas anderes der vorübergehende Schimmer eines schnell erlöschenden und in die vorige alte Nacht zurücksinkenden Freudenfeuers, ohne noch den falschen Allarm eines blinden Feuerlärms zu erwähnen; etwas anderes ist die einsame Nachtlampe des stillen Denkers, der am dunkeln Wolkenhimmel vorüberfahrende Blitzstral, die täuschende Blendlaterne des im Finstern herumschleichenden Mörders, oder gar der Fackelschein in der Räuberhöhle, wo man die Beute theilt und zum neuen Verrath die heimliche Abrede trifft ²⁾.

Jeder Nachdenkende wird es demnach höchst vernünftig finden, die Unzulänglichkeit der Vernunftmoral einzugestehen und sich durch die modernen Sophistereien ebensowenig, als durch jene antiken in seiner Überzeugung verwirren zu lassen, dass eine positive Moral nicht bloss für die heidnischen Weltweisen nothwendig gewesen ist, um aus ihren Irrthümern herauszukommen, sondern dass die philosophische Moral auch heutzutage von der positiven, der geoffenbarten christlichen nicht absehen könne und derselben unumgänglich zu ihrer Orientierung bedürfe, um nicht in Irrthümer zu verfallen.

Johann Trautwein.

¹⁾ J. G. Seume's sämmtl. Werke. 5. Gesamtausg. VII. Bd. S. 80.

²⁾ Philosophie der Geschichte. Wien 1846. B. II. S. 217—218.

III.

Tanári kar.

a) Rendes tanárok a kegyes tanítórendiek közül.

Szám.	Tanár neve	Tantárgyak, melyeket előadott.	Tanodai osztályok, melyekben előadásokat tartott.	Hetenkénti előadásainak óraszám.	Jegyzés.
1.	Baranyai Zsiga, szépműv. és bölcsészeti tudor.	Latin nyelv Történelem és földrajz	6. 7. 2. 3.	11. 6.	VII-dik osztály főnöke.
2.	Horváth Cyrill, szépműv. és bölcsészeti tudor.	Magyar irodalom története Bölcsészeti előtan	7. 8. 7. 8.	4. 4.	Igazgató.
3.	Géczy Benedek.	Német nyelv Mennyiségtan	2. 3. 4. 5. 1. 2.	13. 6.	—
4.	Jancsik Ede.	Hittan Latin nyelv Német nyelv Magyar nyelv Történelem és földrajz	1. 2. 1. 1. 4.	2. 8. 4. 2. 3.	II-dik osztály főnöke.
5.	Kalmár Endre.	Latin nyelv Magyar nyelv Természettan Természettan	3. 4. 1. 2. 5. 6. 4.	6. 2. 8. 3.	III-dik osztály főnöke.
6.	Lengyel József.	Hittan Latin nyelv Magyar nyelv Természettan	2. 3. 4. 5. 2. 5. 1.	6. 6. 4. 2.	V-dik osztály főnöke.
7.	Nachtigal Jakab, szépműv., bölcsészeti és isten- szeti tudor.	Mennyiségtan Természettan	5. 6. 7. 8. 7. 8.	10. 6.	—
8.	Sárváry Béla.	Latin nyelv Magyar irodalom története Földrajz	1. 8. 6. 1.	13. 2. 3.	I-ső osztály főnöke.
9.	Schröck Ferencz, szépműv. és bölcsészeti tudor.	Történelem és földrajz Mennyiségtan	5. 6. 7. 8. 3. 4.	12. 6.	VI-dik osztály főnöke.
10.	Szepesi Imre, szépműv. és bölcsészeti tudor.	Görög nyelv	5. 6. 7. 8.	19.	VIII-dik osztály főnöke.
11.	Trautwein János.	Hittan Német nyelv és irodalom	5. 6. 7. 8. 6. 7. 8.	9. 9.	—
12.	Ujváry János.	Latin nyelv Görög nyelv Magyar nyelv	4. 3. 4. 3.	6. 9. 2.	IV-dik osztály főnöke.

b) Rendkívüli tanárok:

1. Collaud Károly, az év második felében francia nyelvnek,
2. Formágyi Ferencz, a műéneklésnek a kezdőknél,
3. Nicolini Alajos, kegyes tanítórendi áldozár, a szépírásnak,
4. Teffenberg Adolf, az év első felében az angol és francia nyelvnek,
5. Vogl Alajos, a műéneklésnek tanára a haladóknál.

IV.

A pesti tanárok által 1857⁷/₈-dik tanév folytán kiadott munkák.

1. Horváth Cyrill: 1) A positiv és negativ philosophia. Magyar akadémiai Értesítő 1857⁷/₈. 2) Mit eredményezett nálunk aesthetikailag a múlt? Uj Magyar Muzeum. IX. füzet. 1857.
2. Jancsik Ede: Közmívelődésünk és nevelésünk kellékeiről. Tanodai Lapok. 1858. 27-dik szám.
3. Sárvány Béla: a) Élet-, jellem- és korrajzok e. cz. a. Történelmi Viszhangok.
b) Két Simon, a Györi Közlönyben.
c) Pészáki Bajzáth József veszprémi püspök emléke, a Religioiban.
d) Endrödy János, k. r. tanár életrajza, és művei, a Tanodai Lapokban. —
4. Szepesi Inre: a) Áhítat Gyakorlatai, imák- és énekekben, hangjegyekkel; a római kath. ifjuság épülésére. Bécsben és Pozsonyban. 2-ik kiadás.
b) Elemi énektan, gyakorlatilag előadva, rövid magyarázattal, Pest. 2-dik kiadás.
c) Örömdal a kegyes tanítórend föltiszt. Kormányzójának üdvözlésére, midőn a pesti nagy-gymnasiumot hivatalosan látogatná.
d) Szívemelő és derítő énekek, két és négy hangra zongora-kisérettel, az énekelni és zenézni vágyó ifjuság használatára. 4-dik füzet.
e) Sajtó alatt van: A latin Mondattannak 2-dik része, vagyis: Mondatkötés.

V.

Városi bizottság.

Pest városa 1851-iki octob. 27-én kelt Intézményének nyomán bizottsági tagokul választottak t. cz. Degen János, tudományegyetemi nyugalmazott tanár.
Eggenberger Ferdinand, magyar tudós-társasági könyvtáros.

VI.

Kivonat az 1856⁷/₈- és 1857⁷/₈-diki Jegyzőkönyvekből.

Tanodai osztály	1856 ⁷ / ₈ tanév végén voltak	A z 1857 ⁷ / ₈ -dik tanévben										
		Alsóbb osztályból fölléptek		Ismétlők		A tanév kezdetén voltak			Időközben eltávoztak	Az év második felében jöttek	A tanév végén voltak	
		helybeliek	másunnan jöttek	helybeliek	másunnan jöttek	pesti budai születésűek	vidékiek	Összesen				
I.	79	50	52	11	1	39	8	67	114	7	—	107
II.	68	56	7	7	4	27	3	44	74	4	—	70
III.	75	57	20	4	3	37	—	47	84	6	—	77
IV.	66	53	9	1	5	37	—	31	68	1	1	68
V.	76	53	30	2	1	19	2	65	86	1	—	85
VI.	60	64	3	—	—	28	2	37	67	—	—	67
VII.	42	51	4	—	2	29	2	26	57	2	—	55
VIII.	28	35	1	1	—	14	2	21	37	—	—	37
Összesen:	494	419	126	26	16	230	19	338	587	21	1	566

VII.

Sorozati kivonat az 185⁷/₈-dik tanév első felében.

Tanodai osztály	Bizonyítványt kaptak				Sorozás előtt kiléptek	Sorozalon kívül vannak
	Kitünően első rendűt	Első rendűt	Második rendűt	Harmadik rendűt		
I.	12	57	14	6	4	21
II.	10	48	13	—	1	2
III.	16	49	6	2	3	8
IV.	13	42	11	2	—	—
V.	17	58	9	2	—	—
VI.	6	45	15	1	—	—
VII.	9	37	9	—	—	2
VIII.	4	33	—	—	—	—
Összesen :	87	369	77	13	8	33

VIII.

Érettségi vizsgálatok.

Folyamat	Vizsgálat ideje	Növendékek száma		Vizsgálat eredménye				
		bejegyeztettek	megjelentek	éretteknak	nem éretteknak	Visszaautasítottak		
				ítéltettek		fél évre	egész évre	másod ízben
I.	185 ⁶ / ₇ Jul. 24. 25. 27. Sept. 24. 25. 26.	38	35	31	4	—	4	—

Az 185⁷/₈-dik tanévi vizsgálat két időszakban fog tartatni, 1) az írásbeli jul. 26. 27. 28 ; 2) szóbeli seplemb. 23. 24. és 25-kén.

A pesti nagy Gymnasium VIII-dik osztályában volt növendékek közül érettségi vizsgálatra vállalkozott 37.

IX.

Tantárgyak.

a) Kötelezett tantárgyak.

Tanodai osztály	Hetenkénti előadások óraszámja										Összesen
	Hittan	Latin nyelv	Görög nyelv	Magyar nyelv	Német nyelv	Történelem és földrajz	Mennyiségtan	Bölcsészeti előtan	Természetrajz	Természettan	
I.	2	8	—	2	4	3	3	—	2	—	24
II.	2	8	—	2	4	3	3	—	2	—	24
III.	2	6	5	2	3	3	3	—	2	2	26
IV.	2	6	4	2	3	3	3	—	—	3	26
V.	2	6	5	2	3	3	3	—	2	—	26
VI.	2	6	5	2	3	3	3	—	2	—	26
VII.	2	5	4	2	3	3	3	2	—	3	27
VIII.	3	5	5	2	3	3	1	2	—	3	27
Összesen :	17	50	28	16	26	24	22	4	10	11	206

b) Nem kötelezett tárgyak.

- a) A francia nyelvre hetenként 2,
b) Az angol „ „ 2,
c) Az egyházi énektanításra két ízben $\frac{1}{2}$,
d) A műéneklésre a kezdőknél hetenként 3,
e) „ „ a haladóknál „ 3,
f) A szépíráásra hetenként 2 óra fordított.
g) A zene a hangász-egyleti zenedében,
h) A testművelés a helybeli gimnastikában gyakoroltatott.

X.

Előadott tantárgyak vázlatja.**I. Hittan.**

- I. osztály. Hetenként 2 óra. I. félév. A ker. kath. hit, remény, szeretet. A szentségek általában, különösen a poenitentia-tartás szentsége. II. félév. A többi szentség. Szentelmények és a ker. igazság. Kézikönyv: Közép Katekizmus. Eger, 1851.
- II. osztály. Hetenként 2 óra. I. félév. A katolika istentisztelet szelleme. Egyházi személyek, helyek, szerek, egyházi cselekvények értelmezése a szent mise-áldozatnál. II. félév. Egyházi cselekvények értelmezése a szentségek kiszolgáltatásánál. Továbbá a keresztény tanítás, egyházi szentelések és áldások, a katolika keresztlény inamódok s ájtatossági gyakorlatok, végre az egyházi szent menetek és bucsújárások. Az egyházi idők s ezekhez sorozott ünnepek. — Kézikönyv: A katolika istentisztelet szelleme. Terklau után fordította Dornis Gáspár, Pest, 1854.
- III. osztály. Hetenként 2 óra. I. félév. Az ó-szövetség története a Birákig és Palaestina földrajza. II. félév. A Biráktól a Megváltó születéseig. Kézikönyv: Bibliai történet, Röder Alajostól. Pest, 1852.

- IV. osztály. Hetenként 2 óra. I. félév: Előkészületek a Megváltó eljövételéhez. Jézus gyermekkora. Előkészületek Jézus nyilvános életéhez. Nyilvános életének 1. 2. 3. éve. II. félév: Jézus kínszenvedése előtti végnapok. Kínszenvedése, halála, megdicsőíttetése. Apostolok cselekedetei. Palaestina földrajza. Kézikönyv: Bibliai történet Róder Alajostól. Pest, 1852.
- V. osztály. Hetenként 2 óra. I. félév: A kereszténység előtti kinyilatkoztatás. II. félév: A keresztény kinyilatkoztatás. Jézus Krisztus egyháza. Kézikönyv: A katolika Religio tankönyve. Martin Konrád után fordította Mester István. I. rész. Eger, 1854.
- VI. osztály. Hetenként 2 óra. Az Isten önmagában tekintve. Az Isten mint teremtő, föntartó, kormányzó, megváltó. II. félév: Az Isten mint megszentelő és mint bevezető s teljesítő. Kézikönyv: A katolika Religio tankönyve. Martin Konrád után fordította Mester István. II. rész. Eger, 1854.
- VII. osztály. Hetenként 2 óra. I. f.: Általános k. k. erkölcsstan és a különösből a kereszténynek erkölcsi élete Isten s az ő közvetlen helyettese, az egyház irányában. II. félév: A kereszténynek erkölcsi élete az Isten eszes teremtményei irányában. Kézikönyv: A katolika Religio tankönyve. Martin Konrád után fordította Mester István. II. rész. Eger, 1854.
- VIII. osztály. Hetenként 3 óra. I. félév: Jézus Krisztus egyházának történelme alapításától kezdve szent Bonifácig. II. félév: Szent Bonifácztól korunkig. Kézikönyv: A katolika Religio tankönyve. Martin Konrád után fordította Mester István. I. rész. Eger, 1854.

2. Latin nyelv.

- I. osztály. Hetenként 8 óra. I. félév: Olvasási gyakorlás, betűtan, igék, nevek, névmások és igehatározók ismertetése adatott elő. — II. félév: Számnevek, praepositiók s a névnevek szabályai tárgyalattak folytonos olvasás, elemzés, fordítás és írásbeli dolgozatok alkalmazásával. Kézi k. Elemi latin nyelvtan. Irta Szepesi Imre, I. rész, 5. kiadás, Pest, 1855.
- II. osztály. Hetenként 8 óra. I. félév: Igetan. II. folytatása, ugyanazon kézikönyv II. része szerint. Olvasás, fordítás, írásbeli dolgozatok, Stobaeus erkölcsi mondatainak, az Apophtegma, Aesop, Phaedrus némely meséinek elemzése s betanulása.
- III. osztály. Hetenként 6 óra. I. félév: Szóegyeztetés, szóvonzat. II. félév: Folytatás, olvasás, szerkesztés, fordítás, elemzés. K. k. Latin mondattan. I. rész. Szepesi Imrétől. Pest, 1854. *Historiae antiquae Hoffmann Vindobonae, 1854.*
- IV. osztály. Hetenként 6 óra. I. f. Latin mondattan és mondatkötés. II. f. é. Szómértan. Olvasás, fordítás, elemzés, szerkesztés. K. k. Latin mondattan, II. rész. Szepesi Imrétől. Jul. Caes. *Comment. de bello Gallico. Lipsiae, 1848.*
- V. osztály. Hetenként 6 óra. Titus Liv. Patav. II. III. V. könyve. II. f. é. folytatás. Ovidiusból. *Fabula de Phaëtonte et Heliadibus, de Baucide et Philemone, Narratio de Icaro et de Perdice.* Hazai gyakorlatok minden két hétben, a tanodában minden héten. Kézik. Tit. Liv. *Vindobonae, 1854.* P. Ovidii *carmina selecta. Vindobonae, 1854.*
- VI. osztály. Hetenként 6 óra. I. félév. C. Julii Caesaris *Commentarii de bello civili lib. I. II. III. Ecloga Virgillii I. et V. II. félév. Oratio M. T. Ciceronis pro Lege Manilia. Virgillii Aeneid. lib. I. et II.* Hazai gyakorlatok minden két hétben, a tanodában minden héten. K. k. C. J. Caesaris *Commentarii de bello civili. Lips. 1848.* Virgillii *Aeneidos Epitome. Vindobonae, 1853.* M. T. Ciceronis *Orationes selectae. Brunae, 1849.*
- VII. osztály. Hetenként 5 óra. I. félév. Oratio M. T. Ciceronis pro T. Annio Milone. Virgillii *Aeneid. lib. III. II. félév. Orationes M. T. Ciceronis pro Q. Ligario et pro Lucio Murena. Virgillii Aeneid. lib. IV.* Hazai gyakorlatok minden két hétben, a tanodában minden héten. K. k. M. T. Ciceronis *Orationes selectae Brunae, 1849.* Virgillii *Aeneidos Epitome. Vindobonae, 1853.*
- VIII. osztály. Hetenként 5 óra. I. félév. C. Corn. Tac. *De origine situ, moribus, ac populis Germaniae. Horatiusból: De metris Carminum L. I. C. I. II. III. IV. VII. X. XII. XIV. XXII. XXXI. XXXV. — II. félévben. C. Corn. Tac. Historiarum L. I. §. 50. — Horatiusból: L. II. C. II. III. VII. X. XIV. XVIII. L. III. C. II. V. XIII. Epodon C. II. Satirarum L. I. — Folytonos elemzés, fordítás és utánzásokkal. Hazai gyakorlat minden két hétben, tanodai minden héten. Kézikönyv C. Corn. Taciti *Opera, quae supersunt. Lipsiae, 1851. — Q. Horatii Flacci carmina selecta. C. J. Grysar. Vindobonae, 1853. —**

3. Görög nyelv.

- III. osztály. Hetenként 5 óra. I. félév: Betűtan, némi ismertetése az igének, névragozás. II. félév: Fő- és melléknév, névmások, számnevek. és a tiszta jellegű össze nem vonható igék ragozása. Olvasás, fordítás, elemzés, írásbeli dolgozatok. K. k. Elemi hellen nyelvtan, Szepesi Imrétől, Kühner és egyéb szerzők után. Szótan I. és II. rész, egy kötetben. Budán, 1856.
- IV. osztály. Hetenként 4 óra. I. félév: A tiszta jellegű össze nem vonható igék ismétlése, összevonható igék, néma- és folyékony-jellegűek, és μ végzetűek. Olvasás, fordítás, elemzés, írásbeli dolgozatok. K. k. ugyanannak II. része. Budán, 1856. Olvasó könyv Winterkorn Sándor által magyarított Feldbausch és Süpflé olvasó könyve. Kiadta Magyar Mihál. Pest, 1854.
- V. osztály. Hetenként 5 óra. I. félév: Mindennemű rendes igeragozásnak ismétlése, a hozzátartozó gyakorlatok elemzésével összekötve. Ezen igeragozásnak alapos betanulása gyakoroltatott a Winterkorn Sándor olvasókönyvében található 52 gyakorlatnak szabályok szerinti elemzésében. — II. félév: A rendhagyó és μ végzetű igék. Olv., elemz., fordítás, görögből magyarra és viszont, és írásbeli dolgozatok hetenként és 20 mese Aesopból. K. k. Elemi hellen nyelvtan gyakorlatilag előadva Szepesi Imre kegyesrendi tanár által Kühner és egyéb szerzők után. Szótan I. és II. rész. Budán 1856. Olvasókönyv Feldbausch és Süpflé, Winterkorn Sándor sz. benedekrendi áldozár és gymnasiumi tanár által magyarítva. Pest, 1854.
- VI. osztály. Hetenként 5 óra. I. félév: A rendhagyó és μ végzetű igék elméletileg és gyakorlatilag ismételve Szepesi Imre hellen nyelvtana szerint, Winterkorn Sándornak olvasókönyvéből vett 42 darabnak fordítása- és elemzésével összekötve. — II. félév: A hellen mondatтанból a szóegyeztetés, névelőnek használása és elhelyezése, igenemek, idők, módok. Olvasva és jegyzetekkel kísérve lön Xenophon Cyropaediájából 3 fejezet. — Homér szójárásának és versmértékének ismertetése után Homér Iliásának I. énekéből 100 vers. Kézikönyv: Hellen Mondattan, Szepesi Imre által Kühner után Budán, 1853. — Xenophontis Cyropaedia typis Caroli Tauchnitii Lipsiae, 1839. és Homeri Iliadis Epitome in usum scholarum edidit Franciscus Hohegger Vindobonae, 1853.
- VII. osztály. Hetenként 4 óra. I. félév: A hellen mondatтанból az igeidők és módok kellő használása; a jelző és tárgyias mondatviszony; a névesetek tárgyalása, miként ezek a vezérszótól vonzatnak. Olvast. és a mondatтанi szabályokra visszavezettetett Xenophonnak Sokrates nevezetességeiből az első könyvből 1. 2. és 5. rész, és Homér Iliásának első éneke. — II. félév: A hellen mondatтанból az előljárók tárgyalása; észrevételek a $\tau\epsilon\omicron\varsigma$, $\tau\epsilon\alpha$, $\tau\epsilon\omicron\nu$ végzetű igemelléknevekről és egyéb melléknevek közepfokairól; a névmásokról, valamint a határtalan igének tárgyalása. Olvastatott és magyaráztatott Sokrates nevezetességeiből az első könyvnek 3-dik része, a másodiknak 1-ső része, a harmadiknak 10-dik és a negyediknek 5-dik része, valamint Homér 6-dik éneke. K. k. A fönnemlített hellen mondatтан. Olv. k. Xenophontis Memorabilia Socratis Lipsiae typis Caroli Tauchnitii, 1839. és Homeri Iliadis Epitome Vindobonae, 1853.
- VIII. osztály. Hetenként 5 óra. I. félév: A hellen mondatтанból az előljárók, határtalan igék és ige nevek tárgyalása. Olvast. és az előadott mondatтанi szabályokra visszavezettetett Xenophonnak e című művéből *Κύρου Ἀνάβασις* az első könyv, valamint Homér Iliásának első éneke. — II. félév: A mondatkötés. A mondatok egymásmellé- és alárendezése. A főnévi, irányzatos, jelző, határozó, okadó, föl- tétes, következményes, hasonlító és kérdő mondatok nevei. Olv. Platónak „*Ἀπολογία Σωκράτους* és *Κοίτων*-ja és Homér Iliásának 6-ik éneke. K. k. A fönnemlített hellen mondatтан, Budán, 1853. — Platons Apologie des Sokrates und Kriton v. A. Ludvig, Wien, 1854. és Homeri Iliadis Epitome ed. Franc. Hohegger Wien, 1853.

4. Magyar nyelv.

- I. osztály. Hetenként 2 óra. I. félév: Betűtan, helyesírás, szónyomozás, névragozás. II. félév: Fő- és melléknevek, névmások, számnevek. Olvasás, elemzés, írás és szavalás. Kézikönyv: Magyar nyelvtan II. r. Budán, 1848. Magyar olvasó könyv Trautwein Jánostól. Budán, 1855. Hozzájárulnak írásbeli dolgozatok.

- II. osztály. Hetenként 2 óra. I. félév: Ismétlés. Igetan. II. félév: Igetan folytatása, igehatározó, köt- és indulatszó. Rövid mondattan, olvasás, elemzés, írás, szavalás, írásbeli dolgozatok. Kézikönyv: Magyar nyelvtan. Buda, 1848. Magyar olvasókönyv Trautwein Jánostól, Buda, 1851.
- III. osztály. Hetenként 2 óra. I. félév: Szóegyeztetés, szóvonzat, és mondat elemzés. — II. félév: Névrágok, helyragok, névutók vonzata, igekötők vonzata, határozók, köt- és indulatszók. Olvasás, elemzés, írás, szavalás s írásbeli dolgozatok. K. k. Magyar szókötés III. osztály számára. Buda, 1851. Olv. k. Trautwein Jánostól III. r. Pest, 1852.
- IV. osztály. Hetenként 2 óra. I. félév: Mondatisme, körmondatok, mesék, szórász, mondatelemzés. II. félév: Elbeszélések, levelek, a polgári ügyiratok különféle neme, elemzés, szavalás, írásbeli dolgozatok. Kézikönyv: Olvasmányok a gymnasiumi és ipartanodai alsóbb osztályok számára. Szvorényi József. IV. kötet. Pest, 1855.
- V. osztály. Hetenként 2 óra. A magyar irodalom ujjaszületése, Bessenyei köre, vagyis a francia iskola, olvasmányi, levél és körmondati gyakorlatok. II. félév: A classica iskola s a népies irány kezdői. Mese, leírás, elbeszélés, utánczat, olvasási gyakorlás, szavalás, elemzés. Kézikönyv: A magyar irodalom ismertetése. Olvasókönyv felsőbb tanodák használatára. Készítette Lonkay Antal, II. kötet. Pest, 1855.
- VI. osztály. Hetenként 2 óra. I. félév: Az V. osztályban tárgyaltak általános ismétlése után előadottak: Az új iskola előzői, különféle versnemek, a chria s a kidolgozott beszéd részei. — II. félév: Kazinczy köre és Kisfaludi S. a kellő életrajzokkal, elemzés, példatárgyalás, hazai és tanodai gyakorlatokkal. A tárgyalás szavalással is élénkített. K. k. A magyar irodalom ismertetése, olvasókönyv felsőbb tanodák használatára. Készítette Lonkay A. II. k. Pest, 1855.
- VII. osztály. Hetenként 2 óra. I. félév: Magyar irodalom történelme. Újabb kor. II. félév: folytatás. Olv. magy. becslelés, szerkesztés. Kézikönyv: A magyar irodalom ismertetése Lonkay Antaltól. II. kötet. Buda, 1855.
- VIII. osztály. Hetenként 2 óra. I. félév: Magyar irodalom történelme. Legújabb kor. Szépészet elemei. II. félév: Folytatás. Olv. magy. becslelés, szerkesztés. K. k. A magyar irodalom ismertetése. Lonkay Antaltól. II. kötet. Buda, 1855. — Szépészet elemei Purgstaller Józseftől. Pest, 1852.

5. Német nyelv.

- I. osztály. Hetenként 4 óra. I. félév: Helyes olvasás és írás, nem, név, segéd és rendes igék ragozása. II. félév: Az előbbiek folytatása. Névmások, eljárók. Olvasás, fordítás, elemzés, írás, írásbeli dolgozatok, s némely német olvasmányok elemzése és szavalása. Kézikönyv: Német Grammatika. Toepler Theophil. Pest, 1855. Német olvasókönyv Ballagi Károly. Pest, 1855.
- II. osztály. Hetenként 4 óra. I. félév: Ismétlés, névmások, számvnevek, szenvedő igék. II. félév: Egyéb beszédrészek. Olvasás, fordítás, elemzés, írásbeli dolgozatok, némely német darabok könyvnélküli megtanulása. Kézikönyv: Német Gramm. Toepler Theophil. Pest, 1855. Lesebuch von Mozart. I. Theil. Wien, 1855.
- III. osztály. Hetenként 3 óra. I. félév: Előbbiek olvasás közbeni ismétlése, rendhagyó igék. II. félév: Folytatás. Mondattan. Olvasás, elemzés, fordítás, írásbeli dolgozatok, némely darabok könyvnélküli megtanulása. Kézi könyv: Német Gramm. Toepler Theophil. Pest, 1855. Lesebuch von Mozart. II. Theil. Wien, 1855.
- IV. osztály. Hetenként 3 óra. I. félév: Mondattan. II. félév: Folytatás, elemzés, fordítás, írásbeli dolgozatok, némely darabok könyvnélküli megtanulása. Kézikönyv: Német Gramm. Toepler Theophil. Pest, 1855. Lesebuch von Mozart. III. Theil. Wien, 1855.
- V. osztály. Hetenként 3 óra. I. félév: Olvasás, fordítás, elemzés, fejtegetés, némely darab könyvnélküli megtanulása, írásbeli dolgozatok. II. félév: Folytatása és Vers-tan. Kézikönyv: Deutsches Lesebuch für die Oberen Classen der Gymnasien, von J. Mozart. I. Band. Wien, 1855.
- VI. osztály. Hetenként 3 óra. I. félév: Irodalmi történet a középkori költészet hanyatlásáig. II. félév: Irodalmi történet folytatása Opitzig. Olvasás, fordítás, elemzés, fejtegetés, írásbeli dolgozatok. Kézikönyv: Deutsches Lesebuch, für die oberen Classen der Gymnasien, von J. Mozart. II. Band. Wien, 1855.
- VII. osztály. Hetenként 3 óra. I. félév: Az irodalmi történet folytatása Lessingig. II. félév: Folytatása Goetheig. Olvasás, fordítás, elemzés, fejtegetés, írásbeli dolgozatok. Kézikönyv: Ugyanaz.

VIII. osztály. Hetenként 3 óra. I. félév: Az irodalmi történet folytatása. II. félév: Az irodalmi történet befejezése. Olvasás, fordítás, elemzés, fejtegetés, írásbeli dolgozatok. Kézikönyv: Ugyanaz.

6. Történelem és földrajz.

- I. osztály. Hetenként 3 óra. I. félév: Az égi testekről, a földről, a levegőről, a vizről általában; különösen tárgyalatott: Europa, Ásia, Afrika, Amerika és Australia. — II. félév: A föld felületének természeti állapota, a tengerek, folyók, hegyek, tavak, a nevezetesebb termékek, s a political földrajz. Kézikönyv: Az általános földrajz alapvonalai, Bellinger G. nyomán, Málik Vincze.
- II. osztály. Hetenként 3 óra. I. félév: Ó-kor. Ázsia, Afrika és Europa népei a macedonok történeteig az óvilág földrajzával. II. félév: Macedonok és rómaiak története időszerű földrajzzal. Kézikönyv: Az ó, közép és újkorbéli földirat és történelem alaprajza. Pütz Vilmos után fordította Baranyai Zsiga. I. kötet. Pest, 1857.
- III. osztály. Hetenként 3 óra. I. félév: Középkori történ. a nyugoti birodalom megszűnésétől kezdve Habsburgi Rudolfig. II. félév: Habsburgi Rudolftól Amerika fölfedezéseig, különös tekintettel Magyarországra. Időszerű földrajzzal. Kézikönyv: Az előbbinek II. kötet. Pest, 1857.
- IV. osztály. Hetenként 3 óra. I. félév: Újabbkori történet. Amerika fölfedezésétől kezdve a francia forradalomig. — II. félév: Folytatás, a bécsi fejedelmi gyűlésig. Időszerű földrajz. — Austriai birodalom ismerete. Kézikönyv: az előbbinek III. kötet; és Österreichische Vaterlandskunde. Wien, 1854.
- V. osztály. Hetenként 3 óra. I. félév: Ázsia és Afrika népeinek ó-kori és a görögök története a persákkal viselt háborúig. II. félév: Görögök a persa háborútól kezdve, a macedonok és rómaiak története a samnit háborúig. Időszerű földrajz. Kézikönyv: Schröck Ferencz és Pütz Vilmos.
- VI. osztály. Hetenként 3 óra. I. félév: A rómaiak története a nyugoti birodalom megdüléseig. II. félév: Középkori történet Habsburgi Rudolfig. Időszerű földrajz. Kézikönyv: ugyanazon szerzőktől.
- VII. osztály. Hetenként 3 óra. I. félév: Habsburg Rudolftól Europa és Ázsia nevezetesebb népeinek története Amerika fölfedezéseig. II. félév: Amerika fölfedezésétől a vesztfáli békeig. Időszerű földrajz. K. k. ugyanazon szerzőktől.
- VIII. osztály. Hetenként 3 óra. I. félév: V. Károly császártól az osztrák örökösödési háborúig. II. félév: Az osztrák örökösödési háborútól a bécsi congressusig. K. k. ugyanazok.

7. Mennyiségtan.

- I. osztály. Hetenként 3 óra. I. félév: Számtan: a négy művelet egész és törött számokkal. II. félév: a tizedes törékek és az olasz practia. — Mértani nézlettan: pontok, vonalak, szögek és háromszögek. Kézikönyv: Dr. Luther Ferdinándtól. I. rész. Nézetlan Močnik Ferencz után fordítva I. k.
- II. osztály. Hetenként 3 óra. I. félév: Számtan: az előbbiek ismétlése után viszonyok, arányok, hármasszabály. Mértan: az előbbiek ismétlése után négyszögek. II. félév: összetett hármasszabály, kamatszámolás, mértékek. Mértan: sokszögek, az egyenközények tulajdonságai és képzése, a három- és sokszögek térei — átalakításai — s részekrei fölosztásáról Kézikönyvek: Számtan ugyanaz. Nézetlan ugyanaz.
- III. osztály. Hetenként 3 óra. I. félév: Számtan: a négy közönséges algebrai művelet és a törtek. Mértan: szabályos és szabálytalan görbe vonalak, és a kör részei. II. félév: Számtan: hatványok, gyökfejtés, csere és egybevetés. Mértan: egyenesvonalu ábrák a körben, körkörüli ábrák, ábrába és ábra körül irt körök, a kör és körülék területének mérése, mentelék és hajtalék. Kézikönyv: A tiszta mennyiségtan elemei Dr. Luther Ferdinándtól. II. rész. Nézetlan Močnik Ferencztől. II. füzet. Pest, 1856.
- IV. osztály. Hetenként 3 óra. I. félév: Számtan: összetett arányok, és ezeken alapuló számtani műveletek megfejtése. Mértan: a lapok általában és részletesen, lap és testszögek és a mértani testek. II. félév: Számtan: a számtani műveletek folytatása és első foku egyenlet egy ismeretlennel. — Mértan: a testek fölülete és térméje. K. k. A tiszta mennyiségtan elemei Dr. Luther Ferdinándtól. II. rész. Nézetlan Koller Károlytól. Pest, 1852.

- V. osztály. Hetenként 3 óra. I. félév: Betűszámán, het. 2 óra. A számok tizedes rendszerének kifejtése, a négy alapművelet, a számok sajátági, tényezőkrei fölbontásuk, s osztékonyosságuk. — Mértán, hetenként egy óra. Hoszmértán, tárgyalva a vonalokat, három s több szöveget, az idomok egybevágását, s hasonlóságát. — II. félév: Betűszámán, hetenként 1 óra. A háromféle törtek, viszonyok, arányok, s ezek alkalmazása. — Mértán, hetenként 2 óra. Sigmértán, alkalmazva az egyenes és görbe vonalok által határolt idomokra. Könyvek: a) Betűszámán, Močnik F. után fordította Arenstein J. Pest, 1858. b) Mértán, ugyanazok által szerkesztve s fordítva. Pest, 1858.
- VI. osztály. Hetenként 3 óra. I. félév: Betűszámán, het. 2 óra. Hatványozás, gyökfejtés, képzelt mennyiségekkel műveletek, viszonylékok. — Mértán, het. 2 óra. Tömörtán. — II. félév: Betűszámán, het. 1 óra. Egyszerű egyenletek, egy és több ismeretlennel. — Mértán, het. 2 óra. Háromszög mérés a síkon. — Könyvek, mint az V-dik osztályban.
- VII. osztály. Hetenként 3 óra. I. félév: Betűszámán, het. 2 óra. Másodfoku, határozatlan és viszonyléki egyenletek, haladványok. — Mértán, het. 1 óra. A betűszámán alkalmazása a mértánra. — II. félév: Betűszámán, het. 1 óra. Csere, összevetés és Newton kéttagzata. — Mértán, het. 2 óra. Elemzési mértán az első és másodrendű vonalokról. — Könyvek, mint az V-dik osztályban.
- VIII. osztály. Hetenként 1 óra. A tudomány gyakorlati ismétlése a föladatak megfejtésében, bebizonyításokban és átalakításban. — Könyvek, mint az V-dik osztályban.

8. Bölcsészeti előtan.

- VII. osztály. Hetenként 2 óra. II. félév: Gondolkodástan. II. félév: Folytatás. Kézikönyv: Bölcsészeti Propedeutika Purgstaller Józseftől. Pest, 1851.
- VIII. osztály. Hetenként 2 óra. I. félév: Tapasztalati lélektan. II. félév: Folytatás. Kézikönyv: Bölcsészeti Prop. Purgstaller Józseftől. Pest, 1851.

9. Természettudományok.

- I. osztály. Hetenként 2 óra. I. félév: Természetráajz: Eldímeretek, emlős állatok. II. félév: Rovarak, hémjanczok, pankányok, gyürünyök, tuskönczök, bellények, bomlaszok, habarczok és ázalagok. Kézikönyv: Az állatország természetráajza Pokorny Alajostól. Bécs, 1856.
- II. osztály. Hetenként 2 óra. I. félév: Természetráajz: Madarak, hüllök, halak, festönczök, csigák és kagylók. II. félév: Növénytan. Kézikönyv: Pokorny Alajos Állat- és Növényország természetráajza. Bécs, 1856.
- III. osztály. Hetenként 2 óra. I. félév: Ásványtan. K. k. Ásványtan algymnasiumi használatra. Külön lenyomat Zippe alreáltanodák számára irt természetráajzából. II. félév: Természettan: A testekről és ezek lényeges sajátágairól; a testek külső különbsége és a hajcsövesség; a testek belső különbsége; hőtan. Kézikkönyv: Könnyen érthető alapelemei a Természettannak. Schabus Jakabtól. Sopron, 1856.
- IV. osztály. Hetenként 3 óra. I. félév: Természettan: A szilárd, csepfolyós és légnemű testek egyensúlya és mozgása; a hang. II. félév: Fény, delejesség, villanyosság, csillagtan. K. k. Könnyen érthető alapelemei a Természettannak. Schabus Jakabtól. Sopron, 1856.
- V. osztály. Hetenként 2 óra. I. félév: Ásványtan és jegeczisme. II. félév: Növénytan. Kézikönyv: Növény- és Ásványtan Mihálka Antaltól.
- VI. osztály. Hetenként 2 óra. I. félév: Állattan. II. félév: Annak folytatása. Kézikönyv: Állattan Mihálka Antaltól.
- VII. osztály. Hetenként 3 óra. I. félév: A testek általános sajátágai, vegytan, a merő testek egyensúly- s mozgás törvényei. II. félév: A híg s terjedékeny testek egyensúly- s mozgás törvényei, hullámtan, hangtan. Kézikönyv: Schirckhuber Móricz Természettana. Pest, 1853.
- VIII. osztály. Hetenként 3 óra. I. félév: Lát- s hévtan. II. félév: Villany- s delejtan, csillagászat, léglünettan. Kézikönyv: ugyanaz, mely a VII-dik osztályban.

XI.

Kidolgozási föladatak.**a) Magyar föladatak.**

V. osztály.

1. Minden ország, mely magában meghasonlik, elpusztul. — Szó- és mondatbővítés. — 2. Mit Isten rendel, jól van rendelve. — Elbeszélés. — 3. Az ember köteles imádkozni. — Körmondat. — 4. Az ember tartozik Istennek szolgálni. — Körmondat. — Eredménydús újévi kívánat. — Életkép. — 6. A növény elvesz. — Szó- és mondatbővítés. — 7. Jámbor visszaemlékezés az elhunyt atyára. — Elbeszélés. — 8. A romlott társaktól ovakodjunk. — Körmondat. — 9. A jámbor apát és a beteges szerzetes. — Elbeszélés. — 10. Demosthenes. — Jellemzés. — 11. Üdvös tanítás a káromkodónak. — Példázat. — 12. A farkas és a juh. — Párbeszéd. — 13. A folyam és patak. — Hasonlat. — 14. A szamár és kuvasz. — Párbeszéd. — 15. A lud. — Mese. — 16. A tanulóhoz illik hasznos munkával foglalkodni. — Körmondat. — 17. A bika és szarvas. — Mese. — 18. A jól alkalmazott intés jó hatást eredményez. — Elbeszélés. — 19. A kézív-tulajdonos. — Mese. — 20. Kérdő levél. — 21. Isten teremtett mindent. — Körmondat. — 22. Köszöntő levél szülőkhöz. — 23. A kevély megvetésben részesül. — Körmondat. — 24. Egy négernek atyja iránti nemes indulata. — Példázat. — 25. Lykurg és a spártaiak. — Történelmi kép. — 26. A gyermeki hála. — Elbeszélés. — 27. Egy férfiú Karmel hegyén. — Példázat.

VI. osztály.

1. Értesítő levél a szülékhez. — Tiszteld az ősz hajakat. — Mondatelemezés. — 3. Minden erény önfeláldozással jár. — Összetett mondatok. — Az emberiségnek valódi kincse az erény és tudomány. — Körmondatok. — 5. Éltünknek legbiztosabb vezércsillaga a becsületesség. — Össz- és körmondatok. — 6. Több mese. — 7. A család köre. — Prosai áttétel, Arany J. után. — A szent-imrei csata. — Történelmi rajz. — 9. Apa és fiu a kertben. — Beszélgetés. — 10. A kertész. — Példabeszéd. — 11. A legszebb gyöngy. — Szóbbővítés. — 12. A budapesti lánczhid. — Leírás. — 13. A bölcs mindent összevesz, a mi volt, van, s a mi lesz. — Kiszármaztatás. — 14. Mire kell törekednie a tanuló ifjunak? — Indokolás. — 15. A kert és növényei, hasonlatokban. — 16. A tanoncz. — Önrész. — 17. Május elseje, örömei és kellemeivel. — Szórajz. — 18. Az orozlány. — Természetrizai kép. — 19. Addig jár a korsó a kutra, míg el nem török. — Beszélyke. — 20. P. Virgilius Maro életrajza és művei. — 21. Columbus, vagyis Amerika fölfedezése. — Élet és korrajz. — 22. Az agg kornak is vannak örömei. — Indokolt tárgyalás.

VII. osztály.

1. A szüret. — Leírás. — 2. Miben áll a művelt nyelv alkotása? — Megfejtés. — 3. A művelt nyelv forrása. — Körmondatok. — 4. A tanodai figyelmeztetés eredménye. — Tárgyalás. — 5. A rossz társaság kerülendő. — Okadó körmondatok. — 6. Értekezési előrajz ugyanazon tárgy fölött. — 7. Tudósító levél a tudományok iránti vonzalomról. — 8. Párbeszéd a logika hasznosságáról. — 9. Az emberi élet és az évszakok. — Hasonlítás. — 10. A jegenye és a hangabokor. — Mese. — 11. Különbféle kérdések logikai alakítása. — 12. A régi magyarok vallása, nyelve, művészete Toldy Ferencztől. — Kivonat. — 13. Logikai okoskodmányok. — 14. Az egélyhez Császár Ferencztől. — Átalakítás. — 15. Bucsu, b. Eötvös Józseftől. — Nyelvtani és logikai fejtegetés. — 16. Remény és emlékezet. Kölcsey Ferencztől. — Becslés. — 17. — Csokonai Vitéz Mihály. — Jellemzés. — 18. Zugliget. — Leírás. — 19. Visszapillantás a tanodai évre. — Önvizsgálás. — Az ősz és a tanodai év vége. — Összehasonlítás.

VIII. osztály.

1. Az élettelen és élő lények. — Egybevetés körmondatokban. — 2. Quidquid agis, prudenter agas, et respice finem. — Fölvilágosítás. — 3. A kötelesség-teljesítés halogatásának eredményei. — Okadó körmondatok. — 4. A boldogság egyik alapja a szeretet. — Tárgyalás. — 5. Az érzék tulajdonai. — Lélektani fejtegetés. — 6. A szél hasznossága és károsága. — Ellentétes tárgyalás. — 7. Kivonat Toldy Ferencznek József nádor fölött tartott emlékbeszédéből. — 8. A kis gyermek halálára irt versezetnek kérdések és feleletekbeni tárgyalása. — 9. A mű fölfogásának módjai. — Logikailag rendezett értekezés. — 10. Vitázó levelek a szemelvényezés hasznosságáról. — 11. Ézelem és indulat. — Lélektani összehasonlítás. — 12. A gyakorlás sokoldalú hasznáról. — Műbeszéd. — 13. Berzsenyi Dániel, mint lyrikus költő. — Jellemzés. — 14. Az aratás. — Leírás. — 15. Mindent fontolva tégy. — Körbeszéd. — 16. A ki mint vet, úgy arat. — Példagyűjtés.

b) Német föladvatok.

V. osztály.

1. Der Pester Jahrmarkt. — Beschreibung. — 2. Mercurius und der Holzhacker. — Fabel. — 3. Der Fuchs und der Rabe. — Fabel. — 4. Der Löwe und der Slave. — Erzählung. — 5. Der Elephant. — Naturhistorisch. — 6. Die ungarischen Pusten. — Beschreibung. — 7. Die seltsamen Menschen nach Lichtwer. — Poëtische Erzählung. — 8. Pest-Ofner Tunnel. — Beschreibung. — 9. Der Sohn dankt seinen Aeltern für die empfangenen Wohlthaten. — Briefform. — 10. Die Winterfreuden. — Schilderung. — 11. Der Nutzen, welchen der Nil den Aegyptern gewährt. — Geographisch. — 12. Der Trojanische Krieg. — Geschichtlich. — 13. Theodorich's Lebensende. — Sagenhaft. — 14. Der Frühling. — Schilderung. — 15. Themistocles bei Salamis. — Geschichtlich. — 16. Der mannigfaltige Nutzen des Wassers. — Abhandlung. — 17. Der Vorrang des Goldes vor den übrigen Metallen. — Naturhistorisch. — 18. Mohamed's Leben und seine Religion. — Geschichtlich. — 19. α) Nicodemus vertheidigt Jesum im Synedrio, nach Klopstock. — β) Die Zerstörung Jerusalems. — Geschichtlich. — 20. Die wichtigsten Erfindungen des Mittelalters. — Geschichtlich.

VI. osztály.

1. Die Herde. — Eine Scene. — 2. Der beschämte Gottesläugner. — Erzählung. — 3. Mein Wohnzimmer. — Beschreibung. — 4. Der gierige Hund. — Fabel. — 5. Der Esel. — Fabel. — 6. Erklärung der mit Pferd sinnverwandten Wörter. — 7. Der kluge König. — Gleichnis. — 8. Meer und See. — Zu erklären. — 9. α) Der heilige Johannes und der unglückliche Jüngling. — Erzählung. — β) Eine Scene nach dem Brande. — Gemälde. — 10. Erklärung der mit Weg sinnverwandten Wörter. — 11. Ungegründete Furcht. — Gemälde. — 12. Die beschämte Unbarmherzigkeit. — Erzählung. — 13. Das Reich von Palmyra. — Geschichtlich. — 14. Garten und Schule. — Zu vergleichen. — 15. Inhaltsangabe des Gedichts: Der reichste Fürst von Kerner. — 16. Das Kind und der Fruchtbaum. — Zu vergleichen. — 17. α) Die Gnadenswirkungen der heiligen Taufe in einer Parabel dargestellt. — β) Damokles und Dionys. — Erzählung. — 18. Die ewige Bürde. — Parabel nach Herder. — 19. Inhalt, Gliederung und Grundgedanke der Parabel: Die Kreuzschau von Chamisso. — 20. α) Aus welchem Grunde hat Christus gerade sieben Sacramente eingesetzt? — Nach dem Religionsunterricht. — β) Sprache und Schrift — Zu vergleichen.

VII. osztály.

1. Die Einkehr von Uhland und der Kirschbaum von Hebel. — Zu vergleichen. — 2. α) Wie habe ich dem Religionsunterrichte beizuwohnen, um der Segnungen desselben theilhaft zu werden? — Abhandlung. — β) Wie ist das Tagebuch am zweckmässigsten einzurichten? — Abhandlung. — 3. Inhalt und Zweck des Gedichtes: Schwäbische Kunde von Uhland. — 4. Eine lehrreiche Begebenheit aus meinem Leben. — 5. Gedankengang, Gliederung, Grundgedanke und allseitige Erläuterung des Gedichtes: Das Landleben von Hölty.

6. Es sind zwei Fabeln zu verfassen über die Sätze: „Wer Hilfe leistet, findet Hilfe.“ „Die Hälfte seiner Arbeit hat der gethan, der sich zur Arbeit gewöhnt.“ — 7. Meine Gedanken am Neujahsmorgen. — 8. Der Wald und die See. — Gegenüberstellung. — 9. Was verleitet den Menschen, die Wahrheit nicht zu sagen? — Abhandlung. — 10. Es ist eine Erzählung zu verfassen über die Worte Jesu, des Sohnes Sirach's: Mein Sohn, nimm dich deines Vaters im Alter an u. s. w. — 11. Inhalt, Anlass und Absicht der Ballade: Der Schenk von Limburg von Uhland. — 12. Der Fluss, ein Bild des Lebens. — 13. Es ist in einer Parabel zu zeigen, was nöthig sei, um das Hauswesen zu verbessern. — 14. Die Ankunft des Frühlings. — Schilderung. — 15. Allseitige Erklärung des Gedichtes: Der Kaufmann von Schiller. — 16. α) Die christliche Nächstenliebe unterscheidet sich von der natürlichen. — Abhandlung. — β) Allseitige Erklärung des Gedichtes: Deutsche Muse von Schiller. — 17. Der Geizhals. — Characterschilderung. — 18. Der Wunsch der Menschen, ihr Schicksal vorher zu wissen, ist ein thörichter Wunsch. — Abhandlung. — 19. α) Wie muss unsere Liebe gegen die Bösen beschaffen sein? — Abhandlung. — β) Der Schadenfrohe. — Characterschilderung. — 20. Wie habe ich diess Schuljahr zugebracht? — Betrachtung.

VIII. osztály.

1. Die Ursachen des Müsigganges. — Abhandlung. — 2. Deutung des Gedichtes: Pegasus im Joche von Schiller. — 3. Inhalt und Bedeutung der Ballade: Der wilde Jäger von Bürger. — 4. Die Contraste der Ballade: Der wilde Jäger von Bürger. — 5. α) Origenes als Lehrer der Alexandrinischen Catechetenschule. — Geschichtlich. — β) Die Folgen des Müsigganges. — Abhandlung. — 6. Wie unterscheidet sich ein Freund von einem Schmeichler? — Abhandlung. — 7. Die Mahnungen des Jahreswechsels. — Betrachtung. — 8. Wie kann man stets zufrieden sein? — Abhandlung. — 9. α) Mein Liebling unter den heiligen Vätern. — Geschichtlich. — β) Der Einfluss und die Wichtigkeit des Handels. — Abhandlung. — 10. Über den Nutzen und Schaden der Eisenbahnen. — Abhandlung. — 11. α) Entstehung des Kirchenstaates. — Geschichtlich. — β) War Cronwell, der überall Ruhm und Ehre ärntete, glücklich? — Geschichtlich. — 12. α) Ist es wahr, dass die Väter der Kirche in Bezug auf die Religion ohne alles Gewicht und Autorität sind? — Abhandlung. — β) Inhalt und Bedeutung des Gedichtes: Der Kampf mit dem Drachen von Schiller. — 13. Versuchungen sind für die Grossen der Erde gefährlicher, als für die übrigen Menschen. — Abhandlung. — 14. α) Stifete Christus in der Kirche ein unfehlbares Lehramt? — Abhandlung. — β) Gemälde der jungen Taugenichtse unserer Zeit. — 15. Wie zeigt man sich der Vorsehung für verliehene Geistesgaben dankbar? — Abhandlung. — 16. α) Sind unsre Evangelien authentisch? — Abhandlung. — β) Wie lassen sich die beispielloser Eroberungen der Araber unter Muhamed's Nachfolgern erklären? — Abhandlung. — 17. Der Mensch hält sich gewöhnlich für besser, als er ist. — Abhandlung. — 19. Rückblick auf meine im Gymnasium zugebrachte Zeit. — Abhandlung.

XII.

Vallási ügy.

A délelőtti rendes előadásokat 7 $\frac{1}{2}$ óraker sz. mise előzte meg; a vasárnapokon fél óráig tartott hitbeli oktatást délelőtt 9 óraker sz. mise, délután 3 óraker vecsernye szokta követni.

A római kath. növendékek a tanév folytán ötször végezték a sz. gyónást és ugyanannyiszor részesültek az oltári szentségben. Különösen a husvétli gyónást 3 napi szent gyakorlatok előzték meg.

A hittani oktatás és vizsgálatok ft. Szánófy Antal, prépost, belvárosi lelkész és hitbiztos felügyelése alatt tartattak.

A hely. evang. n. e. gör. és Mózes vallásu növendékek a hittanban saját helybeli hittanáraik által oktattattak.

XIII.

Fegyelmi ügy.

Az ifjuságban fölélesztett és az év lefolyása alatt szünet nélkül föntartott tisztelet a tanodai törvények iránt szükségtelessé tette a fenytésnek azon neveit, melyek nyilvános megrovással járnak.

XIV.

Tanodai szerelvények és segédszerek.

Az 185⁷/₈-dik tanév folytán a) öt tanterem téli ablakkal; b) a műterem két szekrénnyel és c) több géppel, látatott el. A szükségelt költségek a n. m. cs. kir. Helytartóság osztályától kapott engedelem következtében az ifjuság által fizetett tanpénzből voltak fedezve.

Azonfölül a beirási pénzalaphól több könyv szereztetett.

XV.

Jótekonysági rovat.

1. A n. m. cs. kir. Helytartóság budai Osztálya, több becses munkával
2. A cs. kir. Geolog. birodalmi Intézet Jahrbuch című folyóiratának több kötetével,
3. T. cz. Toldy Ferencz, magy. tudós társasági Titoknok „Az új Magyar Muzeum“ 1857. és 1858. évi kötetivel,
4. T. cz. Lampel Robert, pesti könyvárus, több munkával,
5. T. cz. Ihász Gábor, egri megyei áldozár, a „Magyar Nyelvtan“ 1 példányával,
6. T. cz. Heckenast Gusztáv, kiadó-könyvárus Pesten, az „Utazási és iskolai Zsebszótár“ 1 példányával,
7. T. cz. Ráth Mór, pesti könyvárus, az „Erkölcsei példák“ 1 példányával, sziveskedtek a gymnasiumi könyvtárt gazdagítani.
8. Főtiszt. Majer István, kúrti plebános, a gymnasiumi Műteremnek 114 ásvány darabot ajándékozott.
9. T. cz. Toldy Ferencz, Kiss János és Kazinczy Ferencz munkáinak több példányát,
10. T. cz. Remellay Gusztáv szinte több, ifjuságot érdeklő, munkát sziveskedtek a gymnasiumi növendékek között szétszórni.
11. T. cz. Walther János, uszodatulajdonos Pesten, 12 gymnasiumi növendéket ingyen taníttatott az uszásra.
12. T. cz. Formágyi Ferencz, cs. kir. nyugalmazott képezdei zene- és énekmester, a kezdő műnekesek közül 8-at,
13. T. cz. Vogl Alajos, józsefvárosi egyház-karmester, a haladó műnekesek közül szinte 8-at vezetett e szépművészetben.

XVI.

Kivonat az 185⁷/₈-dik tanévben érkezett Intézkedésekből.

1. Jul. 16. 18,456. sz. Schärf Izsák a tanintézetekből kizáratik.
2. Jul. 16. 19,186. sz. Eszenyi László a tanintézetekből kizáratik.
3. Aug. 11. 21,995. sz. Az ungvári Gymnasiumban megüresült tanári székekre csőd hirdették.
4. Aug. 24. 23,010. sz. A Természettan Alapvonalai Búla Theophiltól helyeseltetik.
5. Sept. 7. 25,260. sz. Cervicsek Ferencz a tanintézetekből kizáratik.
6. Sept. 25. 25,606. sz. Jelentetik, hogy a didactrum ezentúli beszédésével t. cz. Loyda Ferencz, cs. kir. hivatalnok úr van megbízva.
7. Octob. 3. 25,627. sz. Herodoti de bello persico histor. epitome, helyeseltetik.
8. Octob. 3. 27,733. sz. Passovszky László a tanintézetekből kizáratik.

9. Sept. 6. 18,376. sz. A n. m. budai Helytartóság által a gymnasiumi könyvtárnak könyvek aján-
dóztatnak.
10. Octob. 7. 27,397. sz. Bölcsészeti előtan, főleg Beck után készítette Rohrer Antal, elfogadtatik.
11. Octob. 15. 28,935. sz. Kovács János a tanintézetekből kizáratik.
12. Octob. 21. 29,868. sz. Megengedtetik, hogy öt tanterem számára téli ablakok készíthessenek.
13. Octob. 23. 28,722. sz. Elemi latin- és görög-nyelvtan, készítette Szepesi Imre, elfogadtatik.
14. Octob. 29. 20,164. sz. A Benök-féle ösztöndíjra csőd hirdettetik.
15. Octob. 30. 30,787. sz. Allg. Erdbeschreibung von Frid. Warhanek, I. H., elfogadtatik.
16. Nov. 5. 17,875. sz. Megengedtetik, hogy a gymnasiumi Műterem számára két szekrény készí-
tethessék.
17. Octob. 27. 18,201. sz. A n. m. cs. kir. Helytartóság által szétosztás végett 23 példány küldetik
ily című munkából: „Utazás Német-, Francia- és Olaszország nevezetesebb vidékein.
Irtá Havas József.“
17. Octob. 30. 30,890. sz. Az iskolai könyvek Jegyzékének egy példánya küldetett.
19. Nov. 16. 32,378. sz. Latin Nyelvtan, II. Schulz Ferd. után készítette Varga János, elfogadtatik.
20. Nov. 22. 33,098. sz. Dr. J. C. H. Heyse Leitfaden z. gründl. Unterricht in d. Deutschen Sprache.
Hannover, 1857., elfogadtatik.
21. Nov. 22. 33,191. sz. Naturgeschichte d. Mineralogie von Aloys Pokorny. III. H., elfogadtatik.
22. Dec. 1. 32,711. sz. A kecskeméti h. v. Gymnasium nyilvánossá lön.
23. Nov. 16. 24,399. sz. A Barilics- és Benök-féle ösztöndíjra csőd hirdettetik.
24. Dec. 7. 4,507. sz. Der junge Staatsbürger von Eduard Ambach, ajánltatik.
25. Dec. 19. 36,084. sz. Grundzüge der neuhochdeutscher Grammatik von Frid. Bauer, 5. Aufl. elfo-
gadtatik.
26. Dec. 20. 37,302. sz. A löcsei Gymnasium számára csőd hirdettetik.
27. Dec. 29. 37,216. sz. Stifter Mihály a tanintézetekből kizáratik.
28. Dec. 29. 37,253. sz. Handwörterbuch der lateinischen Sprache von Reinhold Klotz, ajánltatik.
29. Jan. 7. 23. sz. A Nunkovics-féle ösztöndíj hirdettetik.
30. Jan. 7. 22. sz. Az Eszterházy-féle ösztöndíj hirdettetik.
31. Jan. 4. 37,255. sz. Curtius görög nyelvtana, ford. Kiss Lajos, elfogadtatik.
32. Dec. 31. 37,071. sz. Az „Österr. Staatsgesch.“ két példány küldetik.
33. Jan. 27. 2,631. sz. Az Illustr. geogr. Bilder aus Österr. két példány küldetik.
34. Jan. 29. 2,036. sz. Néhány tanuló a tanpénz fizetésétől fölmentetik.
35. Febr. 6. 1,015. sz. Néhány Mária-Teréziai alapítványú ösztöndíj hirdettetik.
36. Febr. 26. 5,294. sz. A Styrum-Limburg-féle ösztöndíj hirdettetik.
37. Febr. 24. 5,346. sz. Histor. geogr. Schulatlas ajánltatik.
38. Mart. 19. 8,108. sz. Pesti Dániel a tanintézetekből kizáratik.
39. Mart. 25. 8,800. sz. A Mittelalterliche Kunstdenkmale des Österr. Kaiserstaates von Heiders,
Eitelberger und Hreser I. Bd. egy példány a gymnasiumi könyvtár számára küldetik.
40. Apr. 6. 10,079. sz. A Kopácsy-féle ösztöndíjra csőd hirdettetik.
41. Apr. 6. 10,328. sz. Graf Ottó a tanintézetekből kizáratik.
42. Apr. 10. 10,502. sz. A Lippay-féle ösztöndíjra csőd hirdettetik.
43. Apr. 9. 10,413. sz. A Beiträge zur Hebung der Obstkultur von J. G. C. Oberdick und Eduard
Lucas című munka ajánltatik.
44. Máj. 5. 10,643. sz. Néhány tanuló a tanpénz fizetésétől fölmentetik.
45. Máj. 7. 13,799. sz. Dr. Carl Schenkel Chrestom. aus Xenophon, elfogadtatik.
46. Máj. 10. 14,086. sz. Hirdettetik egy győr-árvaházi ösztöndíj.
47. Máj. 18. 14,858. sz. Egy Rohrer-féle ösztöndíj hirdettetik.
48. Máj. 18. 14,859. sz. Egy Dlabács-féle ösztöndíj hirdettetik.
49. Máj. 16. 11,890. sz. A tanodai fegyelemre vonatkozó rendeletek érvényességbe hozandók.
50. Máj. 30. 16,054. sz. Néhány növendék a tanpénz fizetésétől fölmentetik.
51. Jun. 7. 16,934. sz. Ballagi Károly „Magyar feladatok a német nyelv gyakorlására“, elfogadtatik.
52. Jun. 5. 17,534. sz. Néhány földkép ajánltatik.
53. Jnn. 12. 16,056. sz. Berger János, László Zsiga, Rigó Lajos és Widemann Gusztáv ösztöndíj-
jal láttatnak el.
54. Jun. 19. 18,387. sz. Közöltetnek azon föltétek, melyek alatt a baromászatra vállalkozó egyének
a bécsi cs. kir. Intézetbe fölvetethetnek.

55. Jun. 26. 13,378. sz. Majer Frigyes másod izben vette már ki a tanodai bizonyítványt.
 56. Jun. 26. 13,544. sz. Caesar Gyula másodsor kapta már ki a tanodai bizonyítványt.
 57. Jun. 27. 13,658. sz. Stad'tegger György a tanintézetekből kizáratik.
 58. Jun. 26. 16,688. sz. Kümpfel Venczel hasonlólag.
 59. Jun. 29. 17,739. sz. Meghatároztatik, hogy folyó tanévben a szóbeli érettségi vizsgálatok sept. 23. 24. és 25-kén tartassanak.
 60. Jun. 28. 20,020. sz. Hirdettetik a budai kerület nagy Gymnasiumaiban tartandó érettségi vizsgálatoknak szóbeli szaka.
 61. Jun. 29. 15,118. sz. Forty György másod izben is kivette a tanodai bizonyítványt.
 62. Jun. 30. 16,846. sz. Latin Nyelvtan. Alaktan Schultz Ferd. után készítette Varga János, elfogadtatik.
 63. Jun. 30. 16,726. sz. A pesti Gymnasium az 185⁷/₈-diki Programmból 156 példányt tartozik a cs. kir. magas Miniszteriumhoz küldeni, hogy azok Poroszországba szállíttathassanak.
 64. Jun. 30. 19,312. sz. Die zehn Reden des Demosthenes von Dr. Fr. Pauly, elfogadtatnak.

XVII.

Jelentés az 185⁸/₉-dik tanév kezdetéről.

- a) Sept. 28—30-kán bejelentés; ismétlési és fölvéti vizsgálatok.
 b) Octob. 1-ső napján 'Veni sancte.'
 c) Octob. 3-kán előadások.

